

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

Per Hougaard:

Den danske elefant.

Dens baggrund, betydning og brug 153

Hans Schlyter 1910-1980 186

Kurt Clauding 1926-1981 188

Heraldica varia 189

Heraldisk litteratur siden sidst 197

Den danske elefant Dens baggrund, betydning og brug.

Af *Per Hougaard*

Det har väl hänt, ärade läsare, att ni någon gång grubblat över varför danskar-
na är så svaga för elefanter.

Grand i: Dagens Nyheter 19/3 1970.

DANMARK har brugt elefanten som symbol i over et halvt årtusinde – længere og mere stabilt end noget andet område i den vestlige verden. Alligevel søger man forgæves Den danske Elefant i de vigtigste moderne oversigter. På opfordring af arrangørerne af den XIV Internationale Kongres for Genealogi og Heraldik foretoges derfor denne undersøgelse, som nu forelægges læserne.

Hovedvægten er lagt på symbolets tolkning ud fra dets zoologiske, kulturhistoriske og psykologiske baggrund, og ordenshistoriske data anføres kun i det herfor nødvendige omfang, men en fortegnelse over Elefantordenens speciallitteratur er vedføjet som tillæg ¹⁾.

De ældste Elefantordenstegn

Elefantordenen antages almindeligvis at have sit udspring i et af *Christian I* oprettet religiøst samfund, der første gang omtales under kongens ophold i Stockholm 1457. Medlemstegnet – en kæde – kaldtes kongens »selskab«. Samfundet knyttedes til det af kongen ved Roskilde Domkirke

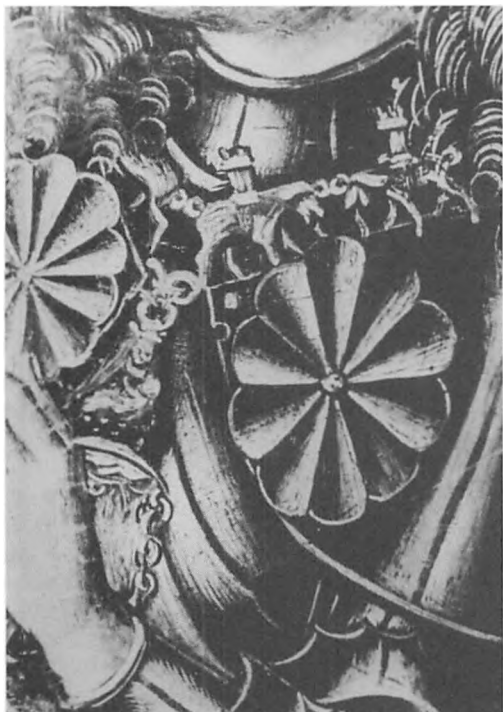
byggede Hellig Tre Kongers Kapel, hvis stiftelsesbrev af 9/10 1464 giver regler for dem, »som vort selskab bære eller båret have«. Under Christian I's romerrejse stadfæstede pave *Sixtus IV* kapellet og broderskabet 1474.

Allerede inden stadfæstelsen nød »selskabet« imidlertid betydelig anseelse. Således skriver *C. Paludan-Müller*, at hertug *Galeazzo Maria* af Milano i 1474 »havde paalagt sin Resident at føle sig for, om den franske Konge vilde blive misfornøjet over, at han havde modtaget Kong Christierns »Halsbaand og Orden« («Collare et Ordine»), hvad Kong *Ludvig* dog intet havde imod, saasom han ogsaa selv havde denne« ²⁾.

Selv en nok så kostbar guldkæde ville aldrig afstedkomme en sådan udveksling af artigheder mellem suveræner! Når »selskabet« for de to fyrster ikke blot var et smykke blandt smykker, men et statusgivende begreb, må det skyldes, at dets form også før pavens anerkendelse var fastlagt og velkendt i Europas hofkredse, samt at denne form gav kæden karakter af et symbol.

De ældste broderskabstegn beskrives dog aldrig i de tidligste kilder, men de få gengivelser fra før reformationen bekræfter udtrykket »collare et ordine«, idet de viser en halskæde med vedhæng. Hovedtrækkene er fælles, men detailudformningen varierer.

1. Detalje af epitafigemaleri fra 1477 over den steiermarkske lejetropsfører *Florian Winkler*, visende den ældste kendte gengivelse af Elefantordenen. Medaljonen med Kristi 3 nagler er næsten skjult af hånden. Maleriet er nu i museet i Wiener Neustadt. Foto venligst stillet til rådighed af fhv. overinspektør *Gudmund Boesen*.

På den ældste kendte afbildning (61) fra 1477 hænger fra en kæde af betårnede elefanter en Maria-fremstilling og derunder en medaljong med Kristi tre nagler (fig. 1).

På *Conrad Grünenbergs* gengivelse fra 1483 ³⁾ bærer elefant-kæden kun én medaljong med de tre nagler og omskriften: ERAT ISTE FILIUS DEI VERE (= Matth. XXIV, 57: Sandelig var han Guds søn). I *Philippo Nuvolonis* (65) berømte tale til Christian I i Mantova 1474 fortælles, at kongen og hans følge bar denne sentens på deres klæder under romerrejsen ⁴⁾. Også elefanten brugtes i øvrigt som prydelse uden direkte forbindelse med ordenen, idet dronning *Dorothea* ejede et spænde, der var prydet med en elefant i en have, der hørte til en borg ⁵⁾.

På kong *Hans'* gravmæle (46) fra 1513 ses atter både Maria med barnet og medaljonen (med naglerne?) hængende fra en kæde af tårnbærende elefanter veksellende med sporer (?).

Endvidere udgjorde en gylden betårnet elefant i et med guld-liljer strøet blå felt det embedsbåben, som prins *Christian* (II) 1508 gav *Erik Walkendorf* som domprovst ved broderskabets kirke i Roskilde (81). (Original i RA).

Hertil kan føjes materiale af mere sekundær karakter. Således den fig. 2 viste variation, hvis autenticitet ikke helt kan afvises, skønt den kun kendes fra et 1626 publiceret stik efter et portræt af *Dirc van Lynden* (ca 1448-1500). Man har nemlig gjort sig megen umage med gengivelsen af maleriet, som udviser to karakteristika for *tidlige* elefant-fremstillinger, nemlig

en usikker anbringelse af stødtænderne og - vigtigst - de fligede («foliated») ører ⁶).

Ligeledes sekundær er den fig. 3 viste variation fra et håndskrift på Kgl. Bibliotek ⁷). Ganske vist omgiver kæden våbenet for *Francois de Bordeaux*, der fik ordenen 1518, men som påpeget af *Chr. Molbeck* (45) er afbildningen indføjet i manuskriptet omkring 1630 og har sit forbillede fra et fransk ordensleksikon af *André Favin* fra 1620 (30).

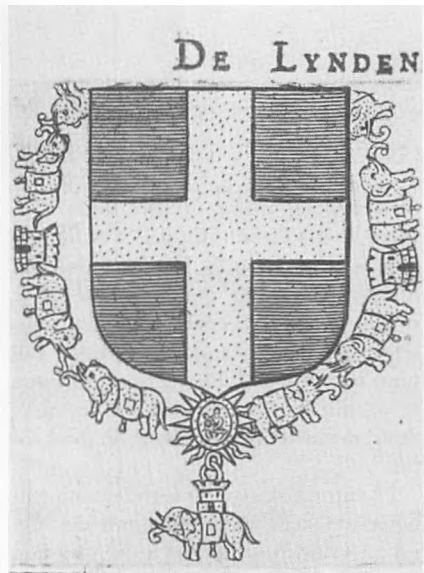
Stor betydning i Elefantordenens forskningshistorie havde endvidere. *Fr. Mennenius* (29), hvis gengivelse 1613 lig-

ger nær op ad de primære kilder, og *Bernardo Giustiniano* (31), der 1673 søjdede endnu en variation til de øvrige.

Af denne oversigt fremgår det, at den tårnbærende elefant ikke efter de ældste kilder kan opfattes som ordenens hovedsymbol i den katolske tid, men er et karakteristisk træk i en kompliceret struktur. Som det eneste overlevende element lagde elefanten imidlertid senere navn til ordenen og overlod gæden om sin betydning til en undrende eftertid.

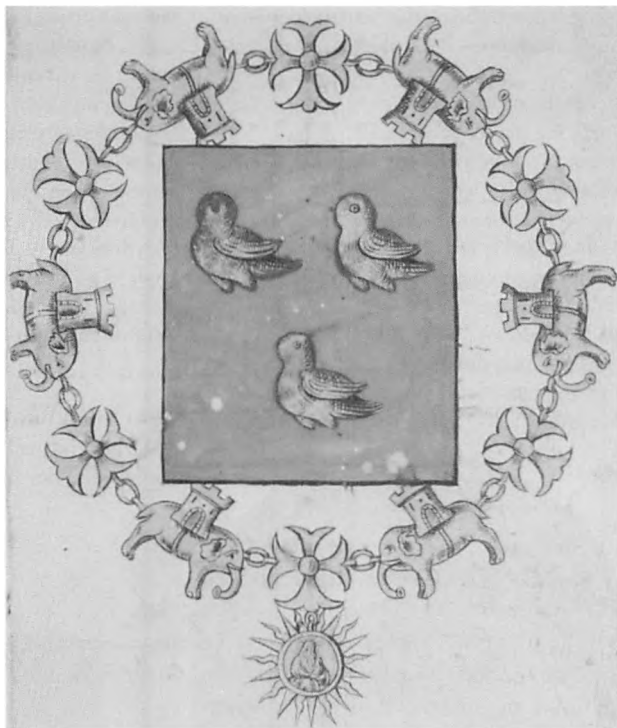
Den zoologiske baggrund

Som bekendt er Danmark ikke den eneste nation, der bruger elefanten som or-

2a. Kobberstik efter portræt af kejserlig råd og kammerherre *Dirc van Lynden*, baron af Hemmen, død 1500. Publiceret 1626 af genealogen *Ch. Butkens*, der ikke fandt yderligere oplysninger om ordenen i familien Lyndens historie. Ordenskædens autenticitet kan dog ikke ganske afvises, idet tegneren omhyggeligt attesterer sin kopi («Ex originale et autenticam hanc effigiam calamo imitabatur fr. *Ja. Vasouns* ord: pred; Ao 1626, 3 octob. »), og ordensdyret er af middelalderlig form. D'et på dækkeneret må stå for Dacia el. Dania og antyder en national symbolik. 2b. Butkens giver endnu en variation af ordenskæden, der formodentlig er hentet fra et af tidens ordensleksika. (Centrale Bibliotheek Rijksuniversiteit: Hi 3110; foto KB).

3. Elefantordenens kæde omkring våbenet for *Francois de Bordeaux*, baron de Coulonces, der blev ridder 1518. Miniaturen er dog fra ca 1630 og indsat i MS Thott. 548, 4to som modstykke til en indgifet families våben, der omgives af *Sct. Michaelsordenens* kæde. (Foto KB).

densemblem. I *Siam* uddeles siden 1861 »Den Hvide Elefants Orden« som landets højeste dekoration ⁸⁾. Her er forbilledet for ordensdyret en variant i den lokale dyreverden. En så enkel inspirationsmulighed foreligger ikke for den danske elefant; tværtimod skyldes dens symbolværdi og fascinans i høj grad det mystiske skær, der stod om dyret langt op mod vor tid.

På europæisk grund var elefanten nemlig en umådelig sjældenhed i middelalderen. I et tidsrum på 700 år kendes kun fire sikre tilfælde, nemlig ved *Karl den Stores* hof ca 801, ved *Frederik II's* hof i Cremona 1241, *Ludvig IX's* gave til *Henrik III af England* 1255, samt i Kölln 1482 ⁹⁾. Hertil skal muligvis føjes det burgundiske hof 1453, men herom senere. Til Norden kom elefanter i denne periode aldrig (55).

På grund af denne exceptionelle sjældenhed forblev elefanten for middelalderens mennesker et fabel-agtigt dyr, hvis antikke og bibelske baggrund indarbejdedes i tidens religiøse verdenstolkning. »Den er«, skriver *Julius Lange* ¹⁰⁾, »i Middelalderens Kunstværker et meget sjældnere Dyr end Kentaurer eller Griffer, Sirener eller Drager«. Når den endelig afbildes, kan man ofte kun på dens tårn se, hvilket dyr, det drejer sig om (fig. 4); tårnet blev da også i den grad en del af middelalderelefantens anatomi, at det endog forekommer på billeder af skabelsen, fx. i Vester-Broby Kirke ¹¹⁾. Kun *Matthæus Paris*, der selv så elefanten i London 1255, fremstiller den som en medskabning uden symbolske overtoner ¹²⁾.

I renæssancen førte mødet med den levende tykhud til en konflikt mellem myte

og realitet. I 1512 arrangerede *Immanuel I* af Portugal en kamp mellem en elefant og et næsehorn – og til stor bestyrtelse for den lærde verden måtte elefanten redde sig ved hovedkuls slugt! Man drog konsekvensen af denne hændelse og lod 1549 i Paris en obelisk bære af et næsehorn, der trådte løver, vildsvin og bjørne under fode¹³), ligesom *Hercules af Ferrara* 1568 satte næsehornet på en medalje med omskriften: VRGET MAIORA: han trænger ind på dem, der er større¹⁴).

Chancerne for at rokke ved den traditionelle elefant-opfattelse var dog små, thi helt op mod 1800 var elefanten et sådant særsyn i Europa, at den gav anledning til mindeskrifter¹⁵). Når man alligevel, selv i Norden, kan møde den i processioner, er den kunstig. *Johan Eke-*

4. Kalkmaleri fra ca. 1350 i Birkerød Kirke visende en elefant, der dog kun kan identificeres via tårnet på dens ryg. Andre ejendommelige gengivelser findes bl.a. i kirken San Zeno i Verona og i Hablingbo kirke på Gotland. Foto Nat. Mus.

blad siger således om et optog i Stockholm 1650, at det bedste var »tvenne styke elefantter som droge en wagn, doch helt enfaldigt wthstoferade«¹⁶).

Blandt nordboer havde kun rejsende mulighed for at se dyret selv, og en dansk adelsmand udtrykte da også ønsket herom under et Afrikaophold i 1400-tallet¹⁷). Glæden var stor, når det endelig lykkedes. Således skriver *Henrik Rantzau* 1623 fra Constantinopel om dyrets snabel: »er kan ihn kehren und wenden auf allen Seiten/hat eine grosse Stärck darinnen/denn ich gesehen dass er eine Persohn damit hat von der Erden aufgeho- ben...«¹⁸).

Rantzaus levende øjenvidneskildring står i skarp kontrast til samtidens øvrige elefantbeskrivelser. I en hyldest til Elefantordenen 1651 (16) siges fx., at elefanten er ordensembel, fordi:

...dieses Thier/
Vnter allen Thieren schier/
Ist das klugste auff der Erden/

Og i et andet hyldestdigt (17) fra 1660 begrundes elefantens plads i dyrerigets adel således:

Der grausam Elephant
ist auch allhier zu setzen
Weil er von Thieren
ist der grösseste zu schätzen

Når *Søren Bugge* i 1663 bruger elefanten som symbol på selvovertindelse, beskriver han ikke det naturlige dyr, men den tårnbærende stridselefant, som danskerne kendte fra ordenstegn og medaljer¹⁹).

Her er intet af den nye tid – det er middelalderens forestillingsverden og associationer, der lever uanfægtet videre.

Også den lærdes øjne forblev længe rettet bagud mod dyrets antikke og legendariske fortid. Mens den virkelige elefant p.g.a. sin sjældenhed blot omtaltes i nogle få pjecer, kunne *Gisbert Cuper* 1746 udsende en hel foliant om dyrets fore-

5. Skønt lægen G. C. P. v. Hartenfels' bog om elefanten fra 1715 også behandler dyrets anatomi og zoologi, fremstilles elefanten på titelkobberet først og fremmest som symbol med klassisk baggrund. Baroktidens opfattelse af elefanten var trods alle tekniske og trafikale fremskridt ikke væsensforskellig fra middelalderens, og Plinius' beretninger om dragekampen, om elefantens rønselse ved nymåne og mildhed mod mindre dyr spillede stadig en vigtig rolle. Foto Univ. bibl. 2. afd.

komst på mønter ²⁰⁾, og heri fandt ordenen selvfølgerlig omtale. Endnu *J. Twets* disputats 1753 om den tårnbærende elefant ²¹⁾ hviler helt på klassisk grund, mens *G. v. Hartenfels* allerede 1715 forsøgte at forene legende og zoologi og viede ordenen et særskilt afsnit (37). (fig. 5).

Først 1799 kom en levende elefant til Danmark, og man mærker, at det kneb for dyret at leve op til sit ry: »Men hvor skuffet blev man ikke i sin Forventning, da man i stedet for at finde et Dyr, hvis Høide skulde være henimod 15 Fod... saae et, som ikke var stort større end en god Holsteensk Tyr...«, hedder det i et anonymt skrift ²²⁾.

Også den første elefant i Sverige 1803 foranledigede et lille skrift, da man ved besøget »hade tillfälle anmärka, huru oriktiga begrepp man i allmänhet har om dette djur« ²³⁾.

Først da var vejen banet for en mere realistisk opfattelse af elefanten på vore breddegrader, men helt op mod 1900 fortsatte danske aviser med at bringe billeder, når elefanter ankom med et omrejende circus ²⁴⁾.

Det fremgår af denne oversigt, at den levende elefant må udelukkes som inspirationskilde til ordenskæden. Det ses endvidere, at dyrets middelalderlige fabelskær faldede sent. Når dets sjældenhed var så stor, at selvste *Ludvig XIV* overværede dissektionen af en elefant, måtte også de danske kongers symbolske brug af det fremmedartede dyr vække opsigt og kræve en forklaring.

De forskellige tolkningsmuligheder

Til tider kan elefanten som heraldisk motiv let forklares: Våbenet kan være talende (*Oliphant*), have en enkel symbolik (*Sterck, le Fort*) eller bero på et ordspil (*Helfenstein/Helfenbein* = elfenben) ²⁵⁾. For den danske elefant findes imidlertid flere muligheder, som groft lader sig op-

dele i: religiøse, klassisk-heroiske og nordisk/nationale; de behandles af praktiske hensyn hver for sig, skønt flere aspekter kan have virket sammen ved udformningen af ordenskæden i 1457.

Det religiøse aspekt

Det bedste udgangspunkt er her en elefant, som næppe kan have undgået kongens og hans rådgiveres opmærksomhed, da den findes i selve Roskilde Domkirke, som kongen udbedrede efter branden 1443 og udvidede med sit ordenskapel.

Elefanten ses på en af korstolene fra 1420 (fig. 6). Træskærerarbejdet illustrerer 1. Maccabæerbog kap. 6, 37-43 om jødernes kamp under *Judas Maccabæus* mod en syrisk hær og dens krigselefanter. Under slaget dræbte *Eleazar* den syriske konges elefant ved at sprætte dens bug op og knustes under det faldende dyr.

Middelalderens teologer så i *Eleazars* selvpofrelse en præfiguration, et gammeltestamentligt modstykke, til Kristi offerdød ²⁶⁾. Også elefanten fortolkedes positivt p.g.a. samme skildrings vers 34, som beretter, at syrerne »bestænkte elefanterne med rød vin og morbærsaft, at de skulle søge frem og blive grumme«. Stridselefanten blev da symbol på troens forkæmper, der opflammedes ved at skue Kristi blod ²⁷⁾.

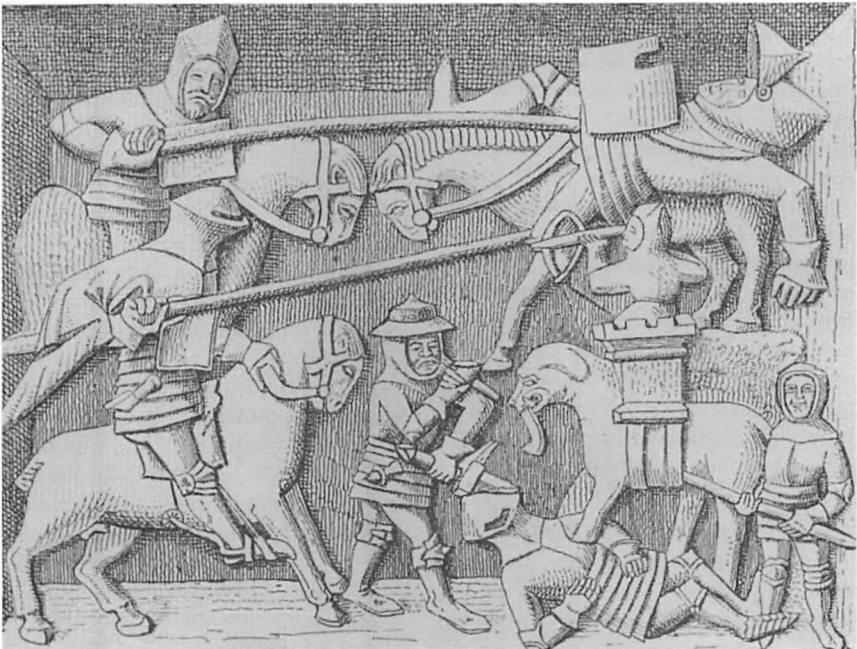
Opfattelsen af elefanten som det godes forkæmper genfindes til overflod i middelalderens bestiariar, zoologiske ²⁸⁾ håndbøger, der udlægger hele naturen som moralske og religiøse lignelser. Den antikke tradition om et dødeligt fjendskab mellem elefanten og dragen blev således et billede på Kristi kamp mod Djævelen. Tillige betragtedes dyret som et symbol på kyskhed, fordi *Plinius* i sin naturhistorie (8. bog, kap. 5) berettede, at elefanter af blufærdighed kun parrede sig i skjul.

En kamp på liv og død mellem Gud og Djævelen var et sørgeligt aktuelt tema i 1400-tallets Europa, thi tyrkerne truede med at løbe hele kristenheden over ende og knuste i 1453 det byzantinske kejserrige. Samme år afholdtes i Lille den 17. februar en storstilet fest for hertug *Philip af Burgund*. Som led i festlighederne blev, beretter ceremonimesteren *Olivier de la Marche* ²⁹⁾, den Hellige Kirke (Sainte Eglise) ført frem for gæsterne i skikkelse af en elefant, fra hvis tårn en nonne reciterede et klagedigt om tyrkerfaren. At nonnen var den udklædte *Olivier* selv og elefanten muligvis kunstig, hindrede ikke en storartet scenisk effekt. *E. C. Werlauff* (49) har foreslået, at *Christian I's* elefantkæde skulle skyldes dette intermezzo og således have en kirkepolitisk baggrund.

Elefantens forbindelse med den mili-

tante kristenhed kunne dog være af endmere spidsfindig karakter. Allerede en på elefanter hvilende biskopstrone fra 1100-tallet i *Canosa* ³⁰⁾ indbyder til den tolkning, at dyrene bærer selve kirken. Hvad angår udlægningen af den tårnbærende elefant har den franske kunsthistoriker *Maurice Vloberg* taget et yderligere skridt ³¹⁾. Han argumenterer overbevisende for, at elefanten stundom repræsenterede *Jomfru Maria*, der ved sit eksempel, sin tro etc. støttede den kristne kirke! Ydermere viser han eksempler på, at elefanten sammen med enhjørningen er forspændt *Jomfru Marias* triumfvogn. Af disse grunde anser *Vloberg* Elefantordenens dyr som en bebuder af de kristnes kamp og sejr.

Blandt *Vlobergs* materiale er en 1400-tals tidebog (MS Chantilly XIV B 9), der

6. Relief på korstol fra 1420 i Roskilde Domkirke visende en stridselæfant. *Christian I's* nære forbindelse med domkirken gør det sandsynligt, at han eller hans rådgivere har kendt denne fremstilling; den er derfor en mulig inspirationskilde for ordenen. (Efter *Löffler* 1880, tvl. XI).

7. Et udtryk for forbindelsen mellem den betårnede elefant og Jomfru Maria ses i den såkaldte *Adelaide af Savoyens* tidebog fra ca. 1450 (MS Chantilly XIV B 9, Bibl. du Musée Condé). Bemærk elefantens udformning. (Fra Vloberg s. 75).

angives at have tilhørt en prinsesse *Adelaide af Savoyen* (fig. 7). Hertil kan føjes et interessant segl fra samme familie (fig. 8); det viser, at grev *Thomas II af Savoyen* i 1234 benyttede en kastelbærende elefant i sit sigil i stedet for sit slægtsvåben (Rigsarkivet; Ragozkys seglsaml.). – På det tidspunkt, hvor Christian I gjorde elefanten til sit ordenssymbol, havde dette dyr altså over 200 års hævd inden for det savoyiske fyrstehus, hvis slægtsvåben er som Dannebrog: et hvidt kors i rødt ³²). En påvirkning herfra kan ikke helt udelukkes, da Christian I faktisk havde så meget kendskab til dette fyrstehus, at han i 1474 søgte at arrangere et ægteskab mellem sin søn og en »jomfru af Savoyen« ³³).

Også på andre punkter havde kombinationen elefant/tårn relationer til

Mariadyrkelsen. Med udgangspunkt i Højsangens ord: »Din hals er som Davids tårn, der er bygget til udkig, tusinde skjolde hænger derpå, kun helteskjolde« (kap. 4, v. 4) og: »Din hals er som elfenbenstårnet« (kap. 7, v. 4) regner den katolske kirke endnu i dag Davidstårnet og elfenbenstårnet blandt Marias attributter ³⁴). Hertil kommer, at elfenben stundom symboliserede renhed i middelalderens religiøse litteratur (55). Måske på denne grund er Christian I's rejsealder fremstillet af elfenben ³⁵).

Skønt elefantens Maria-symbolik endnu erindredes op mod 1700 ³⁶), følte man i Danmark en vis animositet fra katolsk side, fordi Maria-billedet udeloddes ved ordenens genoprettelse i 1580. Især var man på vagt over for Spaniens ambassadør *Bernardino de Rebolledo*, som iflg.

8. Afstøbning af segl fra 1234 for grev *Thomas II af Savoyen*. Elefanten må antages brugt i religiøs betydning, da grev Thomas var generalvicar for Piemont og Lombardiet. Er forbindelsen mellem fig. 7 og Adelaide af Savoyen korrekt, har det savoyiske fyrstehus brugt elefanten som symbol i over 200 år og fortsatte dermed i 1500-tallet. RA; Ragozkys seglsaml. skuffe 133. Foto RA.

Marcus Giøe (38), af denne grund beskyldte Frederik III for utaknemmelighed, ja endog beskrev »de Danske som de største Kiettere«, som *Therkel Klevenfeldt* (41) udtrykte det så sent som 1779. – Grev *Rebolledos* ytring³⁷ var dog ganske harmløs, men det skulle senere vise sig, at hans forhold til den danske elefant var alt andet end hjerteligt.

Klassisk-heroiske aspekter

Et andet vigtigt indslag i middelalderens elefant-opfattelse er antikkens³⁸ overleveringer om dyrets tilknytning til navnkundige helte. Klassisk og kristen elefant-symbolik forenes i de »Ni Helte«, der dyrkedes i 1400-tallets hofkredse. Elefanten havde forbindelse med tre af disse, nemlig foruden Judas Maccabæus også

Julius Cæsar og – især – *Alexander den Store*. Efter at have slået *Porus'* elefantbevæbnede hær ved Hydaspes brugte Alexander dyret til selvforherligelse på mønter, i triumfstog etc. Han afbildedes derfor ofte ridende på en elefant. Et kalkmaleri fra 1520 i Dronninglund kirke (fig. 9) viser, at denne kult var kendt i Danmark³⁹). Efter *John Bernströms* opfattelse er Elefantordenen inspireret af disse helte (55).

Endvidere kan nævnes, at den frygtede condottiere *Sigismundo-Pandolfo Malatesta* med Cæsar som forbillede antog elefanten som symbol og i 1440'erne smykkede sine medaljer og bygninger i Rimini med dette dyr⁴⁰). Christian I kan have hørt om disse kunstværker via sin svigerinde *Barbara af Mantova*, som var meget kunstinteresseret og i mange år korresponderede med hoffet i København⁴¹). Kun de danske svarbreve er imidlertid bevaret i Mantova⁴²).

9. Kalkmaleri fra ca. 1520 i Dronninglund Kirke visende Alexander den Store ridende på en elefant. Kalkmaleriets forlæg er et fransk træsnit. De Ni Helte, der bestod af 3 kristne, 3 jøder og 3 hedninger, dyrkedes som en slags verdslige helgener. (Efter *O. Olsen* i: *Fra Nat. Mus. Arbm.* 1955).

Nordisk/nationale aspekter

Det hidtil behandlede materiale viser elefanten brugt som religiøst og heroisk symbol i Norditalien, Savoyen og Frankrig – områder, som Christian I stod i forbindelse med; en inspiration herfra ville være en sympatisk forklaring for en moderne historiker – men ikke for 1600-tallets danske lærde! De ønskede ordenens stiftelse placeret i vikingernes og korsfarernes tidsalder og skyede ingen anstrengelser for at bevise det.

Ganske vist anså man i 1600-tallets første halvdel Christian I som ordenens grundlægger. Således brugtes elefanter som skjoldholdere for mændene i Christian I's generation på den store ahnetavle, som 1622–24 udførtes for *Sophie af Mecklenburg*, enke efter ordenens genopretter Frederik II ⁴³⁾. I 1651 anser *Michael Ulich* (16) elefanttegnet som et minde om en dansk stordåd i kampen mod barbarerne og fortsætter:

Als der Erste Christian
Nahm der Cronen Scepter an
Norder Reiche zu regieren/
Dachte er die Tapfferkeit/
Der Vorfahren allezeit
Fortzupflanzen vnd zu zieren
Setzte dem vralten Stand
Dieser Cronen diesem Land/
Ein gewisses Tugend-Zeichen...

Solches war der Elehand
Welchen zieret dieser Stand:
So viel man davon erfahren
Vnd sich wil darin ersehnen
Ist dasselbe schon geschehn/
Vor einhundert neuntzig Jahren...

Ordensstiftelsen dateres altså til 1461!

Anderledes usikre var de lærdes synspunkt; *Ole Worm* måtte således erkende, at man intet sikkert vidste ⁴⁴⁾. Faktisk havde man kun ét, indirekte holdepunkt,

nemlig et brev fra ca 1537, hvori biskop *Ove Bille* berettede om ordenstegnet og pave Sixtus IV's godkendelse i Rom (39).

En afskrift af dette brev publiceredes 1672 i *Elias Ashmoles* store værk om Hosebåndsordenen ⁴⁵⁾ – og dermed var Danmark i den situation, at katolikkerne så skævt til vor fornemste orden p.g.a. Maria-billedets udeladelse, samtidig med, at man på ikke-katolsk side vidste besked med dens papistiske fortid!

Hertil kom, at ordener tillagdes uhyre betydning for et lands prestige. En kender af 1600-tallet ⁴⁶⁾ udtrykker det således: »It even seems as if the existence and formation of orders, and the wearing of them, were used as a criterion for the outside world to judge whether the Scandinavian countries were civilised and their courts elegant«!

Det var kort sagt en æres-sag at løse disse problemer, og man fandt på en elegant mellemløsning, nemlig at paven i 1474 blot forvandlede en forud eksisterende verdslig ridderorden til en gejstlig ⁴⁷⁾. Elefanten skulle da ifølge *Ivar Hertzholm* hentyde til danske korsfareres deltagelse 1097 i belejringen af Nicæa, der havde dette dyr som møntmærke, og selve ordenen skulle først være uddelt 1188 af *Knud VI*.

Hertzholms resultater, der først 1704 publiceredes i et pragtværk (35), var allerede 1663 i manuskriptform blevet overrakt Frederik III's tilkommede svigersøn, da han modtog elefantordenen. Dette manuskript dannede 1673 grundlag for den første publikation om ordenen af *J. Voigt* (32). Bogen kom på både latin og tysk og viste klart det danske synspunkt – allerede på titelkobberet ses Knud VI og ordenens genopretter Frederik II, men *ikke* den katolske Christian I! (fig. 10).

Også ved ordensfesten 1694 fastholdtes Knud VI som ordensstifter. Marcus Giæ henviste til »Elephant/Ordenens Hieroglyphica i Henseende til Africam &

10. Titelkolber til den første separatpublikation om Elefantordenen af *J. L. Voigt* fra 1673. Bogen kom både på latin og i en mere populær tysk udgave og sikrede derved international udbredelse af det danske postulat om *Knud VI* som ordenens grundlægger. Foto KB.

Asiam, hvor den Hellige Krig førtes« - ikke helt uden grund, da elefanten i oldtiden brugtes med denne territorialbetydning⁴⁸⁾.

Det manglede dog ikke på indvendinger. Allerede 1683 påpegede *Villum Worm* i en forhåndscensur (42) svaghederne i Hertzholms hypoteser, der da også forkastedes 1697 af *J. E. Otto* (34). Ydermere afslørede *Th. Thorfæus* 1711 Hertzholms henvisninger til *Snorre* som oversættelsesfejl⁴⁹⁾.

Alligevel opretholdtes i ca 100 år fiktionen om, at Elefantordenen - ligesom Dannebrogordenen - var en fornyelse af en ridderorden fra korstogstiden. Orde-

nen kaldes således 1752 (27) den »seit Anno 1190 berühmte und Anno 1458 erneuerte Ritterorden«, og påstanden gentages 1763 i et populært arbejde, oversat fra tysk⁵⁰⁾. Endnu så sent som 1773 figurerer et elefanhoved blandt *Johannes Wiedewells* udkast til vikingehjelme⁵¹⁾!

Da biskop *Fr. Münster* 1822 tog problemet op på ny (43), fremkom han med en konstruktion, der var nok så dristig som forgængernes. Han så en forløber for ordenen i den forsvarslige, som vikingen *Vedemand* efter *Saxos* beretning⁵²⁾ oprettede i Roskilde.

Så sent som 1840 søgte *K. J. Clement*

patriotisk tilbage til vikingerne (47). Herom skrev *J. J. A. Worsaae* ⁵³⁾: »Kongen (= Fr. VII) paalagde mig specielt at eftersee de Støtter i Skotland, hvorpaa Dr. Clement har fundet Elephantfigurer; ...Clement har deraf villet vise, hvor ældgammel en Forestilling Elephanten er i Norden, og dette indeholder Grunden til at man senere oprettede Elephantordenen. Kongen lod dog ikke til at være forvisset om Dr. Clements Troværdighed«.

Denne hypotese delte da også skæbne med de øvrige nationale teorier: den sank i glemsel af mangel på troværdighed.

Ditlev Danske – et forslag

Det nationale standpunkt fortjener imidlertid stadig seriøs opmærksomhed, idet middelalderlitteraturen nævner én uomtvistelig forbindelse mellem Danmark og elefanten. Det hedder i »Diderik af Berns saga«, at kæmpen *Ditlev Danske* »har sit våben malet med mørkeblå farve. På hans våben er mærket det, som tyskerne kalder et elfendyr og væringerne en elefant, belagt med guld« ⁵⁴⁾.

P. E. Müller anså 1818 denne elefant for inspireret af vikingeligaens mærke ⁵⁵⁾ – men her skal plæderes for det modsatte synspunkt: at Elefantordenens ordensdyr er afledet af *Ditlev Danskes* skjold ⁵⁶⁾.

I selve sagaen har *Ditlevs* våben ingen national betydning, men repræsenterer arven fra antikken. *Alexander den Store* anes bag sagaens forklaring af våbenet som et minde om *Ditlevs* kamp med »*Sigurd den gamle græker*, som red en elefant«. Ydermere pointerer våbendyret, at *Ditlevs* død i kampen mod en drage, der senere bukker under for sine sår, er en parallel til elefantens skæbne i oldtidens tradition om dragekampen. At *Ditlevs* våben således synes bestemt af hans rolle i handlingen udelukker naturligvis ikke

en forbindelse med ordenskæden i 1400-tallet.

Sagnkredsen om *Diderik af Bern*, dvs. den østgotiske kejser *Theodorik den Store* (455–526) i Verona, stammer fra Tyskland og oversattes i Norge omkring 1250. Sagaen blev, muligvis på initiativ af unionsfjendtlige kredse, *oversat til svensk omkring 1450* ⁵⁷⁾ og fik betydning for den vågnende nationalbevidsthed i Sverige.

Allerede på kirkemødet i Basel 1434 havde biskop *Nicolaus Ragvaldi* af Växiö krævet, at den nordiske union fik den fornemste placering – med den af *Jordanes* inspirerede begrundelse, at de svenske *Göta-lande* var det oprindelige hjemsted for de østgotiske skarer, som i den tidlige middelalder underlagde sig store dele af Europa og endog erobrede Rom ⁵⁸⁾. I Sverige slog dette historiske postulat sådan an, at det 1442 blev optaget i konungabalken i kong *Kristoffers* landslag ⁵⁹⁾.

Didrikssagaen nævner svenskekongen og Götaland i forbindelse med det sejrige Vilcina-folk ⁶⁰⁾, og sagaen opfattedes derfor som en historisk kilde til støtte for det patriotiske standpunkt. Sammenlignes sagaens versioner, ses i den svenske regulære indskud til understregning af svenskernes identitet med Vilcina-folket ⁶¹⁾. Ydermere optoges 5 af sagaens konger i den svenske kongerække ⁶²⁾.

Meget taler således for, at *Didriks*-sagaen blev brugt i den »gøtiske historieromantik«, hvormed *Karl Knutsson* søgte at opildne det svenske folk under sin kamp for Sveriges løsrivelse fra unionen med Danmark-Norge ⁶³⁾.

Efter at have besejret *Karl Knutsson* skulle *Christian I* på diplomatisk vis imødegå denne propaganda, og hertil gav selve sagaen ham et glimrende kort på hånden: *Ditlev Danske*, der uden at røbe sin fornemme herkomst ved egen kraft kæmpede sig op fra stalddreng til hertug og svoger til selveste Kong *Didrik* for til slut at finde heldedøden, da han tilføje-

de den drageomskabte Vilcina-dronning Ostacia et døbringende sår.

Om Ditlevs våben meddeler den svenske saga-version kort og klart: »*Hans skioll warr bla/ther stod uti en forgyllt fiil*« (= elefant) ⁶⁴). Ved at stifte en orden med netop dette symbol kunne Christian I allerede omkring sin kroning i Stockholm 1457 integrere den svenske tradition uden at stille danskerne i skygge – på lignende måde som han i unionsseglet samme år lod Sverige få den fornemste skjoldholder og placerede dets våben foran Norges, men efter Danmarks ⁶⁵).

Hertil kommer et udenrigspolitisk aspekt. Til ordenens religiøse symbolik føjedes med Ditlev Danskes våbendyr en historisk, der over for udlandet på iøjnefaldende vis understregede Christians titel »de Goters konge«. Det er derfor næppe tilfældigt, at de første navngivne riddere er kongens italienske udsendinge til pavestolen.

P.g.a. disse udnævnelser skrev *Joh. Lindbæk* om den berygtede æventyrer biskop *Marcellus* af Skalholt, som 1450–58 egenmægtigt ledede Danmarks politik over for Rom: »Kan det ikke siges at være rimeligt, at Marcellus er den egentlige stifter af elefantordenen? Tiden vilde passe godt, og de breve, hvorved ordens-tegnene uddeles, er affattede i den stil, han plejer at anvende« ⁶⁶). Marcellus var vel orienteret om det gotiske aspekt ⁶⁷) og hans breve til sydlandske potentater præges af uhyrlige overdrivelser vedrørende størrelsen og styrken af Christian I's riger ⁶⁸). Det er derfor tænkeligt, at Marcellus ønskede at udbygge sin fantasifulde propaganda med et håndgribeligt udtryk for, at Christian I fra 1457 var de gotiske folks enehersker.

Et indirekte argument for Elefantordenens gotiske baggrund er Nuvolonis berømte tale til Christian I i Mantova 1474. Efter at have hyldet kongen som goterfyrsternes ætling, anmoder Nuvo-

loni om at blive slået til ridder – mon ikke han i forvejen har vidst, hvilke strenge han skulle slå på? Kongen opfyldte da også hans ønske og gav ham en »deilig Selskaff af Guld« ⁶⁹).

Holger Danske – et mellemspil

Allerede inden reformationen i 1536 havde Elefantordenen mistet enhver betydning, fx. lod *Christian II* sig kun afbilde med svigerfaderens orden »Det gyldne Skind« ⁷⁰). Det er derfor bemærkelsesværdigt, at elefanten optræder på titelbladet til »*Kong Olger Danskis Krønica*« udgivet af *Christiern Pedersen* på hans eget trykkeri i Malmö 1534.

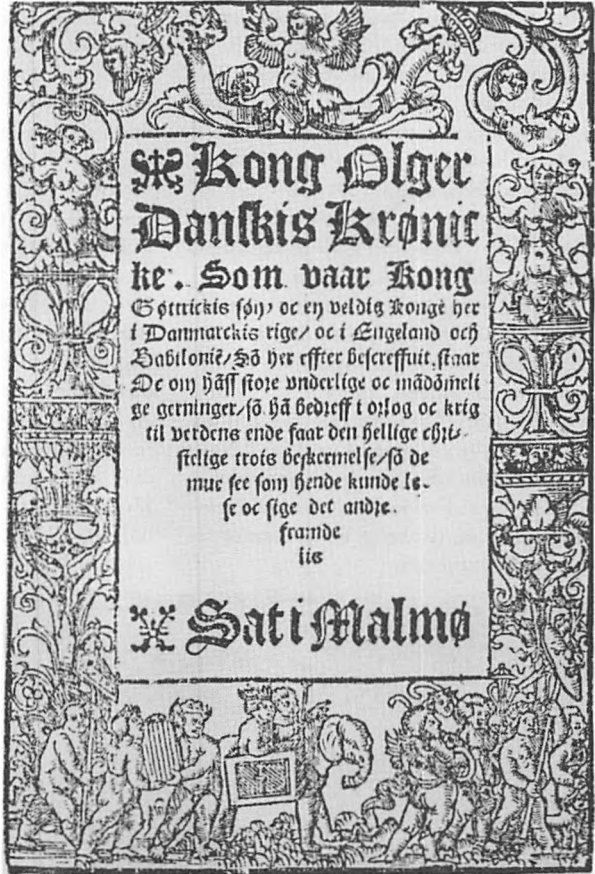
Noget taler for, at denne elefant (fig. 11) ikke er ren dekoration, men udtryk for samme nationalbevidsthed, som *Christiern Pedersen* viste 1514 ved at lade sin Pariser-udgave af *Saxo* smykke med Danmarks våben og banner i heroisk opstilling ⁷¹). *Holger Danskes* forbindelse med elefanten er nemlig ikke så fjern endda. På titelbladet kaldes han »Konge i Babilonien«, og som Babilons våben angives i middelalderen: tre elefanter stående i hver sin krone 2,1 ⁷²).

Muligvis har også »Mandevilles Rejse« spillet ind, idet *Christiern Pedersen* et sted ⁷³) nævner dennes latinske version, hvori *Holger Danske* spiller en stor rolle som erobreren af Asien; her hører magt og elefanter sammen – således er sultanen af Kalanoth »megit mektik ... Han holder altidh tusennæ oc firæ hundret elefantens til at hafuæ j stridh...« ⁷⁴).

Christiern Pedersen havde nær tilknytning til hoffet, hvor Elefantordenen endnu uddeltes 1518, og han skrev bl.a. *Christian I's* historie. Elefanten på *holger Danskes* krønike kan derfor meget vel repræsentere hans opfattelse af, hvorfor dyret kom i ordenskæden; i hvert fald fik *Peder Syv* senere samme idé ⁷⁵).

11. Titelblad til den første på dansk udkomne bog om Holger Danske, udgivet af den patriotiske *Christiern Pedersen* i Malmø 1534. Elefanten ses nederst og er muligvis korsmærket? Efter *L. Nielsen*: Dansk typografisk Atlas; 1934; foto KB.

Elefantens tilbagekomst

Da Frederik II i 1580 besluttede at genoplive Elefantordenen, var den kulturelle situation en ganske anden end ved dens stiftelse 1457. Takket være bogtrykkerkunsten var elefant-symboler langt fra sjældne. De brugtes fx. af emblemlitteraturens førende forfattere *Colonna* 1499 ⁷⁵⁾ og *Alciatus* 1531 ⁷⁶⁾ og spredtes herfra over Europa bl.a. som bogtrykkermærker. Bemærkelsesværdig er her den franske trykker-slægt *Regnault's* varierede brug af elefanten ⁷⁷⁾, der formodentlig skal udtrykke familienavnets kongelige associationer. Elefanten havde nemlig bevaret

sine fyrstelige relationer usvækket. Således forærede kong Emanuel I af Portugal en levende elefant til pave *Leo X* i 1513, og seks kunstige elefanter konstrueredes til *Henrik II's* indtog i Rouen 1550 ⁷⁸⁾.

Også i billedkunstens triumffremstillinger indgik elefanter ofte – fx. som forspand for *berømmelsens triumfvogn* på mange stik og flamske gobeliner med motiver fra *Petrarchas* digtning ⁷⁹⁾. De brugtes også af *Jobst Amman* i 1566-udgaven af *Georg Ruxners* berømte turnérbog ⁸⁰⁾, som meget vel kan være kommet den ridderlige Frederik II for øje (fig. 12).

Ønsket om at demonstrere sin histori-

ske ret til dette illustre symbol ligger måske bag Frederik II's genindførelse af ordenen 1580 – man udførte nemlig ikke blot et smukt ordenstegn ⁸¹⁾, men publicerede kongens annekktion af elefanten via træsnit af *Melchior Lorck* (fig. 13) og en medalje af *Hans Raadt* 1581 ⁸²⁾.

Medvirkende til genindførelsen var måske den franske Sct. Michaelsorden, hvis kæde kongen modtog få år før. I hvert fald fremhævedes denne orden, da kongen 1582 nægtede at iklæde sig Hosebåndsordenens ridderdragt, men anmodede om at »ingen andre Ceremonier maatte bruges i Ord eller Handling, uden at han maatte modtage Ordenen i Navnet Faderens, Sønnens og den Hellig Aands« ⁸³⁾ – En lignende enkel fremgangsmåde er tænkkelig for Elefantordenens vedkommende.

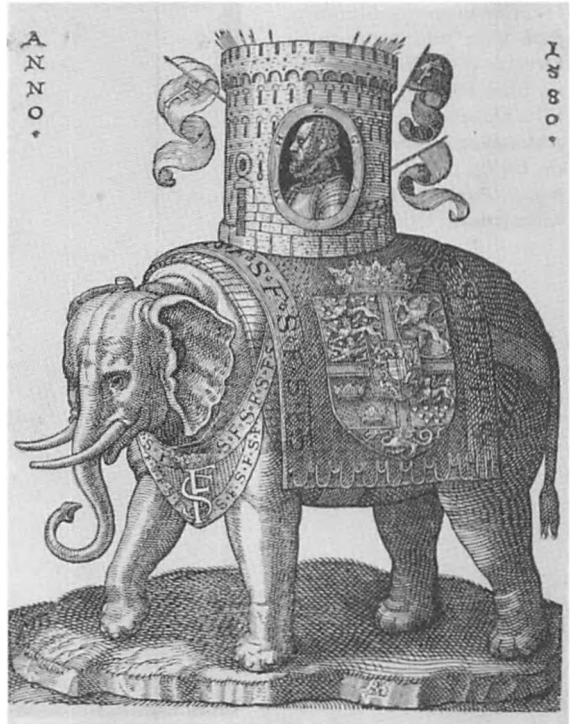
Frederik II's brug af elefanten er ældre end ordenen. Allerede en medalje fra 1564 viser ham med elefant-prydet harnisk ⁸⁴⁾, men den faktiske eksistens af denne skuemønt betvivles ⁸⁵⁾. Uomtvistelig er derimod hans velkomstgave til sin brud 1572: en stridselefant udført af *Jacob Mores* ⁸⁶⁾ (fig. 14).

Efter 1580 skal især bemærkes dyrets forekomst på *Hans Kniepers* berømte Kronborg-tapeter ⁸⁷⁾ og bordhimmel ⁸⁸⁾. Bordhimlen rummer adskillige elefanter, hvoraf nogle har Dannebrogskorset på dækkenet. På tapeterne ses derimod kun én elefant, nemlig kongens egen, mærket med hans monogram og stående direkte over det ene af hans valgsprog: MEIN HOFFNUNG ZU GOTT ALLEIN: Mit håb står til Gud alene. På Hans Kniepers arbejde indgår elefanten således både i

12. *Jobst Ammans* træsnit af en triumferende kejsers hjemkomst («Wie der Keiser wieder heim zeucht») findes i 1566-udgaven af en berømt »Thurnierbuch«, der kan have vakt Frederik II's interesse. Han afholdt ved sin kroning 1559 en stor turnering og havde stærke tyske forbindelser. Foto KB.

13. Træsnit af *Melchior Lorck* visende elefanten med tårnet både som Frederik II's personlige emblem, prydet med hans monogram, prydet med hans portræt, og som et nationalt mærke med rigets våben på dækket. FS = Fridericus Secundus. Foto: Kgl. Kobberstiksaml. (900a, 22).

den nationale symbolik og i kongens personlige mærke, hans *emblem*.

Tolkningen af Frederik II's emblem

I et emblem belyser figur og sentens gensidig hinanden; Klevenfeldt udtrykker det således (41): »(Fr. II) udvalgte til sit Sindbillede en Elephant, bærende et Taarn fuldt af Folk, med Devise: Mein Hoffnung zu Gott allein. Thi ligesom de østerlandske Folkeslag i krigen mest forlade sig paa deres Elephanter, saa forlod denne gode Konge sig paa den gode Gud, hvis Navn, efter Davids Ord, var hans faste Taarn«.

Klevenfeldts religiøse tolkning lader sig uddybe. *Reravius* ⁸⁹⁾ fortæller, at Davids 61. salme blev sunget ved Frederik II's kroning 1559, og han giver en dansk oversættelse, hvor det bl.a. hedder:

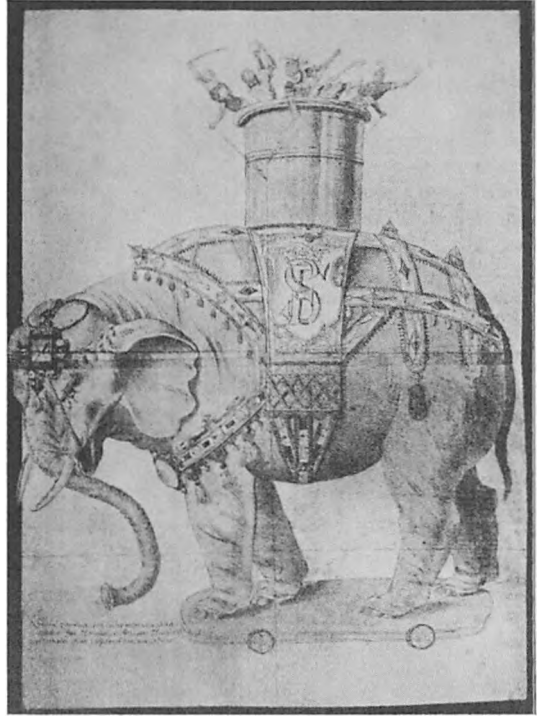
Du est min Trøst oc all Tillid/
It Taarn mod Fiender alle...

Han tilføjer, at salmen kan synges som »Kong FREDERICHS symbolum/Mit Haab oc Trøst oc all Tillid ec.«. Her antydes altså en snæver forbindelse mellem kongens valgsprog og Davidssalmens vers 4: led mig, thi du er min tillflugt, et mægtigt tårn til værn mod fjenden«.

Frederik II's interesse for Davids salmer gik så vidt, at han 1583 publicerede et af ham selv foretaget udvalg ⁹⁰⁾, som han 1586 lod sin hofpræst genudsende med udførlige kommentarer ⁹¹⁾. I dette udvalg finder vi ikke blot det ovennævnte vers, men også de to andre steder, hvor David ligner Gud ved et frelsende tårn eller borg, nemlig 18,3 og 71,3.

Hertil kommer, at *Luther* selv 1529 anslog samme tema i den protestantiske kir-

14. Hamburger guldsmeden *Jacob Mores'* arbejdstegning til Frederik II's velkomstgave til sin brud *Sophie af Mecklenburg* 1572. Elefanten var udført i forgyldt sølv og er på tegningen 24 cm høj og 20 cm lang. Efter *Bern. Olsen* i: Tidsskr. f. Kunstindustri 1896, s. 69.

kes kampsang »Eine feste Burg ist unser Gott«, som 1533 oversattes til dansk ⁹²⁾. Luther byggede på Davids 46. salme; dens indledning lyder på latin: Deus noster refugium et virtus, mens DEVS REFGIVM ET FIDVCIA MEA er den latinske version af Frederiks valgsprog, brugt på en speciedaler 1572 ⁹³⁾.

På denne baggrund bliver *tårnet* – og ikke elefanten – det centrale billedlige udtryk for Frederik II's valgsprog som protestantisk fyrste.

Det mest håndgribelige udslag af denne tankegang er vel de to bastante, runde tårne, som Frederik II byggede til Frederiksberg Slot – thi skønt kongen havde det valgsprog (76), bærer begge tårne inskriptionen MEIN HOFFNVNG ZV GOTT ALLEIN og får derved emblematiske betydning!

Også elefanten kan imidlertid tolkes i dette lys. På Melchior Lorcks portræt af Frederik II fra 1580 ⁹⁴⁾ er kongens harnisk smykket med bl.a. den betårnede elefant, et træ og et skjold med mottoets forbogstaver MHZGA. Forklaringen kan være den af *Ioh. Sambucus* ⁹⁵⁾ benyttede fabel om, at elefanten kunne fanges, når man fældede det træ, den sov op ad, dvs.: Den der støtter sig til denne verdens goder, falder let! – Men Frederiks elefant læner sig ikke mod træet, thi som skjoldet siger: MIT HÅB STÅR TIL GUD ALENE.

Elefant-symbolets konsolidering

Den danske brug af elefanten vandt genklang i Europa. Således lod Jobst Am-

man allerede 1581 i en dedikation til Frederik II's søster *Anna af Sachsen* det danske våben støtte af elefanter (77), og ordenen blev hurtigt kendt som *den danske orden*.

Denne europæiske anseelse skyldtes for en væsentlig del statholderen i Hertugdømmerne *Henrik Rantzau den lærde*, som blev elefantridder 1580 og var umådelig stolt af sin orden. Takket være sine uhyre rigdomme var statholderen en litterær magtfaktor; en hel kreds af skribenter var økonomisk afhængig af ham, og han benyttede dem i en målbevidst propaganda for sin konge, sin slægt og sig selv. Til hans klienter hørte ingen ringere end *Georg Braun* ⁹⁶⁾, hvis internationalt berømte atlas 1588 viser ordenen hængende omkring Danmarks våben ⁹⁷⁾. Det samme er 1592 tilfældet i *Conrad Lauterbachs* Frederik II-digte ⁹⁸⁾, der nok så meget forherliger statholderen selv og viser ham som elefantridder både »armatus & togatus«, dvs. i militært og civilt antræk. Disse ridder-portrætter brugtes også i hans egne værker – fx ses hele tre forskellige fremstillinger i 1587-udgaven af *Rantzauernes slægtebog* ⁹⁹⁾.

Henrik Rantzau kaldte udtrykkelig sin dekoration den Danske Orden (*Ordo Danicus*) og anførte 1592 i en versificeret beskrivelse af Danmarks våben, at den havde eksisteret »i lang tid« (tempore jam longo) ¹⁰⁰⁾.

Henrik Rantzaus veneration for Elefantordenen deltes af hans esterslægt; for at vedligeholde erindringen om sin egen Elefantorden testamenterede rigsgrev *Christian Rantzau* således 1663 »sin store gyldne kande, som hviler på tre emaljerede elefanter« til sin svigersøn *Frederik von Ahlefeldt*, fordi han som den første af slægtningene havde fået ordenen af *Frederik III* ¹⁰¹⁾!

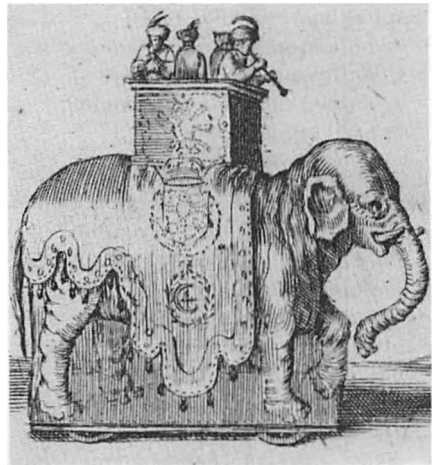
Trods opbakning fra familien Rantzaus presse (18–21) lykkedes det derimod ikke at holde liv i *Christian IV's* nyskabning »Den væbnede Arm«, som 1616 til-

deltes bl. a. tre Rantzau'er for deres indsats i Kalmarkrigen (63).

Denne dekoration kunne bæres alene i et blåliggrønt bånd ¹⁰²⁾, men kombineredes også med Elefantordenen (51) og indarbejdedes i dens symbolik, idet man satte panserarmen på ordensdyrets dæken med omskriften (32): *ELEPHAS NON CURAT MUSCAS*: elefanten agter ikke fluerne – en hentydning til Plinius beretning, at det mægtige dyr kun behøvede at rynke sin hud for at knuse en hel sværm af dette småkravl!

Ved den udvalgte prins' bryllup 1634 uddeltes imidlertid kun elefant-tegnet, og elefanten figurerede tillige i det triumftog, som arrangeredes af brudgommens broder og halvbrødre ¹⁰³⁾ (fig. 15).

Allerede inden enevældens indførelse 1660 havde elefanten således sikkert fodfæste blandt kongehusets symboler.

15. Processionselefant fra »det store bilager« 1634. Bemærk hjulene! Dyret indgik i det af hertug Frederik (III) og brødrene *Güldenløve* arrangerede optog. Det tyrkiske mandskab er et realistisk træk, da tyrkerne på denne tid brugte krigselefanter. Efter: *Triumphus nuptialis Danicus*: Foto KB.

Kulminationen under enevælden

Frederik III søgte allerede 1651 ved en forordning (10) og siden ved Ivar Hertzholms historiske undersøgelser at styrke Elefantordenens anseelse. Efter enevældens indførelse 1660 tillod kongens bekræftede økonomi dog kun en beskedent modernisering, nemlig indførelse af det blå bånd og en broderet ordensstjerne¹⁰⁴). Kongen satte dog elefanten på titelbladet til Kongeloven, *Lex Regia*, selve det retslige grundlag for den nye magtfordeling¹⁰⁵).

Ethvert spor af sparsommelighed er imidlertid borte, da *Christian V* som den første arve-enevoldskonge salvedes 1671:

Paa Kongens Bryst sig tede
En Himmel-Stjerne Stor/
som Kongen lod berede
Aff Perler/Ædelsten'.

Mand skatter den paa Daler
Til Tusind gange Tj.

I blaet Baand hand befaler
Sin Elephant at sees;
hvor nest saa's Kongens Orden
Aff stor Britannien,
hvor med hand skenckt er vorden
Der hand i England var...

hedder det i et digt af Ivar Hertzholm, der tilføjer, at kongens »Elephant Orden er æstimeret mod 33000 Rixdaler«¹⁰⁶!

Med uhyre omkostninger søgte den unge konge at bringe sin Elefantorden på højde med Hosebåndsordenen, og disse bestræbelser kulminerede først mange år senere, da *Christian V* besluttede at virkeliggøre de statutter, han havde givet Elefantordenen 1693 (1-2).

Skønt også Dannebrogssridderne deltog blev ordensfesten på Frederiksborg 1694 Elefantordenens apoteose. I slotskirken var indrettet et ordenskapel, hvis trone havde ben som elefantsnabler (68); her påhørte kongen og elefantridderne i pragtfulde ordensdragter *Peder Jespersens* religiøse og *Marcus Giøes* historiske lov-

16. Elefantharnisk udført for *Christian V* til karusellridningen ved brylluppet mellem kongens søster *Ulrikke Eleonora* og *Karl (XI)* af Sverige 1680. Rosenborg nr. 7-84. Efter *A. Hoff* i *Vaabenhist.* Aarb. 1938.

prising af ordenen (40,38), og ved taflet uddeltes en mindemedalje¹⁰⁷). Dagen efter creeredes seks nye riddere. Arrangementet satte gang i ophængningen af ridderskjolde i slotskirken og fik således blivende betydning.

For *Christian V* var elefanten også et personligt symbol og ses på flere medaljer¹⁰⁸) med kongens valgprog *PIETATE ET JUSTITIA*: ved fromhed og retfærdighed; dyret er her uden tårn og står med hævet snabel mellem palmer som en illustration af *Plinius* ord om, at den »har kvaliteter, som er sjældne selv hos mennesket... retfærdighed og ærbødighed for sol og måne. Det berettes, at elefantflokkene... ved nymåne går ned til floden... og der udfører et renselsesritual ved at oversprøjte sig med vand og vender tilbage til skovene efter således at have vist deres ærbødighed for månen...« - månen ses da også på en lignende medalje med omskriften: *CONCILIAT NOS DEO PIETAS*: fromhed forener os med Gud¹⁰⁹).

Denne indstilling forklarer ved også, at Christian V i 1698 lod fremstille to pragtfulde stuk-elefanter til at bære orgelet i Vor Frelsers Kirke ¹¹⁰).

Også ved hoffester brugte Christian V elefanten; ved et karussel-ridt 1680 bar han således et elefant-harnisk (fig. 16), og på et karussel-billede fra 1690 er han i antikt harnisk med Elefantordenen i en sløjfe om armen ¹¹¹). Denne heroiske brug er måske inspireret af Alexander den Store, idet kongen 1684 inden bestillingen af sejrsgobelinerne fra den Skånske Krig lod væve tre tæpper med motiver fra hans historie, bl.a. slaget ved Hydaspes, hvor Alexander ved at besejre Porus' elefanter kunne knytte dette dyr til sin person ¹¹²).

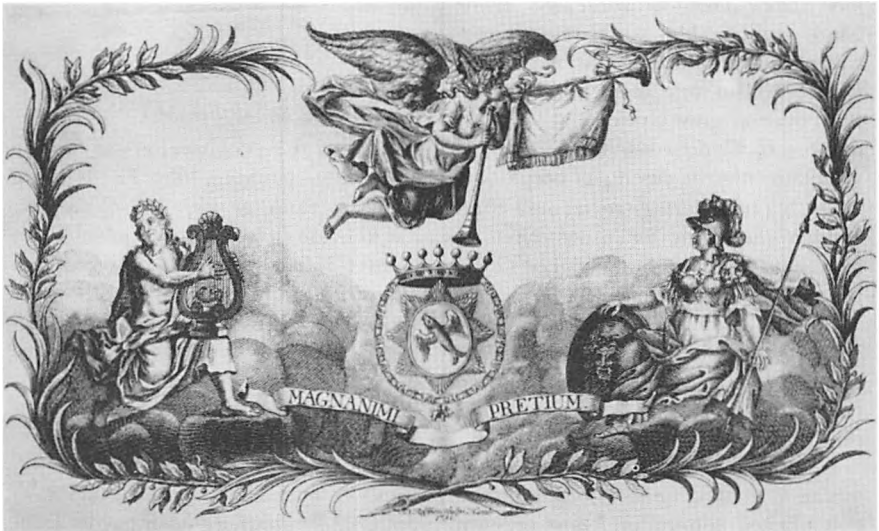
Også Christian V havde forstået at knytte elefanten til sig - den er således ene-motiv på *U. F. Guldenlowes* medalje

til kongens 40-års dag, og den berygtede satiriker *Jacob Worm* kunne 1681 i et bøn-skrift uden at frygte for misforståelse anræbe monarken ¹¹³):

Du est een Elephant...

Ordenselefanten som symbol

Mens man kun indirekte kan skønne om 14- og 1500-tallets forestillinger om Elefantordenen, har man fra 1600-tallet støtte i litterære vidnesbyrd. Således siger Peder Jespersen 1694: Elefanten bruges til store Byrder at bære... I ere ikke for Eder selv, men for andre... Ved den hvide Elephants Farve mindes vi om et ubesmittet Levnet... Det Taarn paa Elephants Ryg skal erindre Eder, at Gud har sat Eder som et Taarn og Tilflugt for den fattige« - ord, der er inspireret af § 8 i statutterne af 1690.

17. I hyldestdigtene til elefantridderne forenes en ofte forbløffende viden om riddernes valgsprog med en omhyggelig typografisk opstilling, men illustrationer savnes, da trykningen var en hastesag. I sin statelige hyldest 1751 til gehejmeråd *Joachim Brockdorff* har *Andr. Hoier* dog indføjet denne gløriscerende vignet med Elefantordenens valgsprog: MAGNANIMI PRETIUM: Den storsindedes pris. Foto KB.

I *Thomas Kingos* hyldest til *Griffenfeldt* 1673 hedder det ¹¹⁴):

Den hvide Elefant han
dine Skuldr' omspænder...
Til Minde, at du ej
for Byrden knæle maa...

Kingo bygger her på den middelalderlige forestilling, at elefanten ikke kunne knæle, da dens ben manglede knæled ^{114a}).

For ordensridderne var dyret med *Ambrosius Stubs* ord ¹¹⁵) en »Æres Elefant« (fig. 17). Den vistes for samtid og efter-slægt på talrige portrætter ¹¹⁶) og har derfor kunsthistorisk betydning; den ledte fx. til identificering af dele af *Karel van Manders* ambassadørserie fra 1656–57 på Skokloster ¹¹⁷).

Man bør dog erindre *Ambrosius Stubs* ønske for general *Neuberg* 174? ¹¹⁸):

Hans hvide Orden blive blaae!

For at blive blå ridder skulle man nemlig først have Dannebrogordenens hvide bånd – og dette blev på ikke helt få portrætter simpelthen malet blåt, når modellen havde fået den finere Elefantorden! Portrætter af grev *Griffenfeldt* ¹¹⁹) 1673 og grev *H. C. Schimmelmann* 1775 ¹²⁰) er veldokumenterede eksempler herpå.

Det blå bånd fortrængte da også efterhånden interessen for ordensdyret og blev selv symbol på bestandighed (23) – ja endog på ægteskabets bånd ¹²¹).

En særlig national betydning havde ordenen som udsmykning på flådens skibe af navnet »Elephanten«, der herved tydeligt adskilte sig fra andre nationers skibe med samme navn ¹²²).

Blandt den megen virak er dog enkelte udslag af ironi og foragt. Ifølge en tradition modtog admiral *de Ruijter* ordenen med ordene: »Hvad skal det store bæst leve af?« og opnåede derved klækkelige årpenge ¹²³). *Cromwells* gesandt *Philip Meadows* anså ordenen for en »hvid elefant« ¹²⁴) – en endnu gængs betegnelse

for en lille gave til brug ved påkommende lejlighed – og pressede 1667 Danmark til at tilbagekøbe ordenen for 2000 rdl. (41).

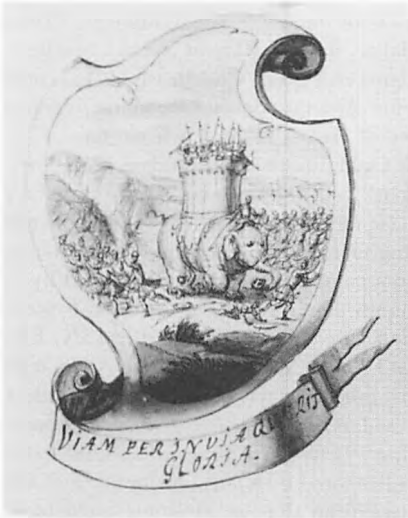
Langt alvorligere er dog teologen *C. F. Hornemanns* beske ytring fra 1790 om *Kains mærke*: »Om det nu var et blaat eller hvidt Baand, vor Herre hængte om ham, derom meldes intet; men det seer man, at Ingen nu længere turde gjøre ham Noget« ¹²⁵)! – Rationalisterne så klart hulheden og vilkårligheden bag enevældens prægtige skuespil, og citatet kunne følges op med nådesløse vers af *J. Zeltitz* eller *P. A. Heiberg* ¹²⁶). En mere nænsom afslutning på dette afsnit er dog *Adalbert von Chamisso's* ord om enevældens sidste store manifestation, *Frederik VI's* salving 1815: »Kroningsceremonien, hvor han viste sig med krone og scepter, og sine riddere omkring sig i gammeldags dragter, var ingen komedie, men danskerens hjerte var med deri, og nationens ånd gav de gamle ærværdige former liv« ¹²⁷).

Elefanten i dansk heraldik

Elefantens hovedopgave er at angive kongelig afstamning, idet Fr. III's og Chr. V's naturlige børn, *Güldenløverne*, har to hvide elefanter som skjoldholdere, mens *Güldenløvernes* afkom, greverne *Danneskiold*, kun har én (82). Elefanthovederne på den nuværende Håndværkerforening er et synligt minde om denne praksis ¹²⁸).

Systemet, der fuldenttes under *Christian V*, er nøje afvejet; brødrene *Løvendal*, der vel var sønner af en *Güldenløve*, men i et hemmeligt ægteskab, blev således 1682 kun baroner uden navnet *Danneskiold* eller elefant-skjoldholderen. Som en gunst, der tilsidesatte statutternes § 14, fik *Ulfr. F. V. Løvendal* dog 1711 Elefantordenen uden at være hvid ridder ¹²⁹). – Var det en demonstration,

18. Baron Løvendals elefant-embem fra 1711. I hans våben antydes den kongelige afstamning bl. a. af et hvidt kastel i blåt, mens selve elefanten mangler. Baronens brug af dyret som personligt symbol kan ses som en kompensation herfor, idet motto'et lidt tvetydigt er: VIAM PER INVIA QVÆRIT GLORIA: Æren finder vej gennem det ufremkommelige. Sorø Akademi's Bibliotek, Joh. Bülows manuskript-saml. 8c. Foto RA.

at han da til ordenssekretæren indsendte et personligt symbol ¹³⁰) med den elefant, der manglede i hans slægtsvåben (fig. 18)?

U. F. V. Løvendals søn, marskallen, søgte forgæves at blive greve af *Dannekiold-Løvendal* ¹³¹), men først hans søn fik i 1786 denne titel og dermed elefanten som skjoldholder. Årsagen hertil var formentlig, at greverne *Dannekiold-Laurvigen* uddøde 1783, samt at grevskabet *Laurvigen* og elefanten 1785 overførtes til grev *Christian Ahlefeldt*, der kun på spindesiden nedstammede fra en *Güldenløve*.

Foruden at være kongeligt *bitegn* kan elefanten være et *nådestegn* som i våbenforbedringen 1709 til *Alessandro Molino*,

veneziansk generalkaptajn og af ældgammel adel ¹³²) (fig. 19). Derimod er det hvide elefanhoved i blåt felt, som 1679 tildeltes *Bolle Luxdorff* en allusion til hans hverv som ordenssekretær ¹³³).

Sværere at forklare er det, at *Peter Marselius* 1643 adledes med et våben, på hvis skjold og hjelm ses en elefant med en jomfru i sit tårn. Da Marselius varetog forhandlinger om et ægteskab mellem en datter af czaren og Christian IV's søn Valdemar Christian ¹³⁴), skal våbenet muligvis forstås allegorisk som Danmark, der hjemfører bruden – elefanter havde jo tidligere figureret ved Fr. II's og den udvalgte prins' bryllup.

Muligvis på grund af sit slægtskab med Peter Marselius fik *Edvard Isbrand* 1706 to hvide elefantsnabler på hjelmen – og dertil to næsehorn i skjoldet!

Også i det yngste elefant-våben, baron *Stampe* 1810, er farverne de vanlige: hvidt dyr på blå bund ¹³⁵).

19. Under sin Italiensrejse tildelte *Frederik IV* 1709 venezianeren *Alessandro Molino* en våbenforbedring i form af et hjerteskjold med den danske elefant. Skjoldet er rødt, måske fordi Molino-våbenet i 2° og 3° har blå bund. Foto efter kopibogen i Rigsarkivet af Kurt Clauding.

Elefanten som nationalsymbol

1600-tallets mange krige søjede en ny dimension til elefantens symbolik; den blev et grovkornet nationaldyr, der gik på æventyr i tidens kulturelle underskov af politisk propaganda, mens ordensdyret holdtes pænt i bånd.

På Rosenborg findes således en voksfigur af en elefant, som kaster sin vogter af og med snabelen griber om en sprællende stenbuk ¹³⁶) – det er en allegori over danskernes sejr ved Nyborg 1659 over de svenske øverstbefalende *Philip von Sulzbach* og *Gustav Otto Stenbock!* Man lod tilmed denne fremstilling mangfoldiggøre på en medalje ¹³⁷). Symbolikken synes at have været populær, idet lignende toner anlås i en tysk »Elefantens Triumphvise«, som foreligger i manuskript fra tiden ¹³⁸).

Sammenstødet mellem elefanten og stenbukken blev atter aktuelt som motiv

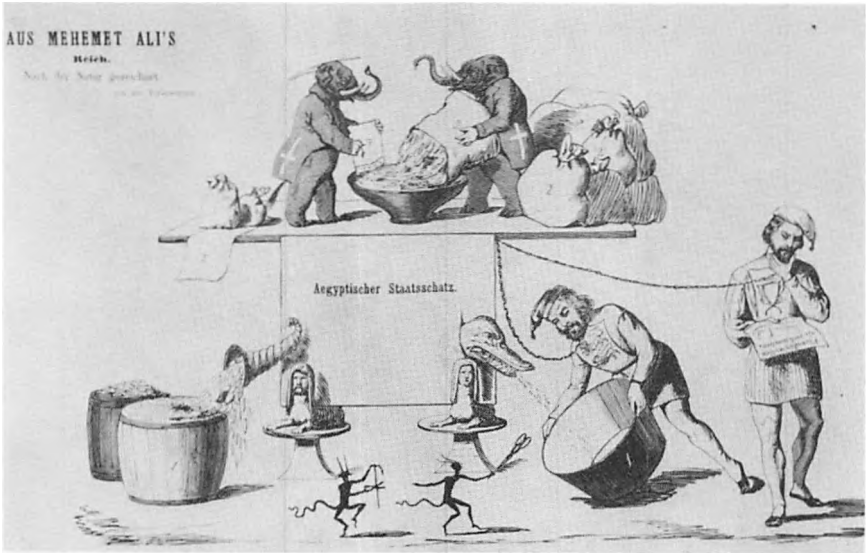
på både danske ¹³⁹) og fremmede ¹⁴⁰) medaljer, da grev *Magnus Stenbock* besejrede danskerne ved Gadebusch 1712, men efter Altonas ødelæggelse måtte overgive sig til *Frederik IV* med hele sin hær.

Også andre modstandere gav Danmark igen med samme mønt. Hamburg udsendte efter Christian V's mislykkede angreb 1679 en medalje, der – måske som en mindelse om Christian IV's hyldningsmønter 1603 ¹⁴¹) – viser en flygtende krigselefant med omskriften SIC ERGO TRIUMPHAT BELLUA: Således triumferer altså uhyret ¹⁴²). Endvidere ses i landsdommer *Helwerskovs* satire-samling ¹⁴³) freden i Traventhal 1700 fremstillet som en elefant, der besejres af fire heraldiske dyr og Holstens nældeblad! (fig. 20).

Den eleganteste satire var dog forbeholdt en lukket kreds. I 1653 spottede

20. Landsdommer *Christian Helwerskov* efterlod ved sin død 1733 fem håndskrevne folianter (Thott 742-46) med afskrifter af smædedigte, politiske karrikaturer etc. På den her viste satire over freden i Traventhal 1700 repræsenteres Danmark af elefanten, der angribes af bl.a. Englands enhjørning og Holstens nældeblad. Foto KB.

21. Denne anonyme satire over Danmarks foregivne udsugning af Slesvig og Holsten blev med flere andre udspreidt på Als 1848. Den er tydeligt inspireret af *K. J. Clements* pjece om de danske nationalsymboler fra 1840 og skyldes måske denne forfatter, der havde taget parti for oprørerne. Foto. KB.

grev Rebolledo en traktat mellem Danmark og Holland i et latinsk digt om den forudm så mægtige Danske Elefant, der nu af angst for musene søgte hjælp hos kattene: Catti, et ord, der også kunne betyde hollændere¹⁴⁴). Digtet sendtes med diplomatpost til Spanien og blev først udgivet i 1883¹⁴⁵).

Så sent som 1848¹⁴⁶) personificeredes Danmark på et holstensk flyveblad af to bureaukratiske elefanter med kors på ryggen (fig. 21). Denne satire skyldes formentlig dr. *K. J. Clement*, der var gået over til Danmarks modstandere.

Andleredes ærefuldt var *Erhard Weigels* forslag 1683 om at erstatte stjernebilledet »Den store Bjørn« med den danske elefant (fig. 22). Forslaget slog dog ikke an, skønt Weigel agiterede for det i et digt til Christian V¹⁴⁷).

Et mere varigt spor satte elefantdyrkelsen sig på Fredensborg Slots kirke og kavallerhus fra 1732, hvor kapitælerne udformedes som elefanhoveder med oprullede snabler, formentlig for at danne et særligt, dansk modstykke til de tre klassiske søjlehoved-former^{147a}).

Det er på denne baggrund ikke urimeligt, at *C. F. Wadskiær* ligestillede elefanten med de danske løver: »Rusland fører ørne, Danmark elefanter og løver, men taperheden fører alle tre samtidig« skrev han 1739, da *Poul Løvenørn* blev Elefant-ridder (25):

RUSSIA fert Aquilas,
ELEPHANTOS & LEONES DANIA,
sed VIRTUS fert ea trina simul.

22. I 1688 udsendte matematik-professor i Jena *Erhard Weigel* en »Europäischer Wappenhimmel« som et forsøg på at fortrænge de antikke - hedenske - stjernebilleder. Danmark repræsenteres af elefanten, der ses vendt på hovedet i den øverste cirkel. Universitetsbibl. 2. Afd.; Foto KB.

Andre elefanter

Der ses i København adskillige elefanter som styrker den danske tradition uden at være forbundet direkte med ordenen.

En mellembygning Nørregade 35 bærer således et elefant-relief mærket

FRID. HEIKENDORFF 1800. Det sad oprindeligt på Heikendorffs slagteri og skulle måske antyde hans status som *hofslagter*¹¹⁰). Figurens naturalisme kan være inspireret af elefant-besøget 1799.

Et andet relief ses Nyhavn nr. 15. Det

opsattes 1765 som reklame for ostindiske varer ¹⁴⁹), men er helt præget af Elefantordenen; dyret bærer husnummeret som et tårn på ryggen og har korsmærket skabæk. Som motto er brugt murerlaugelets valgsprog ¹⁵⁰): WER GOTTE VERDRAUT HAD WOHL GEBAUT: den som stoler på Gud, har bygget vel.

Det mest iøjnefaldende udtryk for elefantens popularitet er dog Carlsbergs elefant-port fra 1901. Denne fremmedartede bygning – et tårn i maurisk renæssancestil båret af fire mægtige elefanter – var af sin skaber V. Dahlerup søgt tilknyttet dansk tradition, idet »han ved Taarnets Konstruktion havde anvendt, hvad han kaldte det særlig danske Spiral-Motiv, som... kendes fra Rundetaarn, Børstaarnet og fra Frelsers Kirketaarn« ¹⁵¹). Nok så markant er dog portvæggens vers, hvor man udtrykker tilliden til Gud – som det er sket siden Frederik II's genoptagelse af elefant-symbolet.

Dahlerups portal fik stor reklameværdi, og elefanten figurerer nu så tit på bryggeriets produkter, at man i en revy 1980 ¹⁵²) sang om Christian IV:

Hvorfor bar han elefant på tøjet?
Den var vist reklame for en øl!

Det er derfor forståeligt, at Carlsberg reagerede, da Handelsbanken i en annoncekampagne 1981 erklærede elefanten som sit særlige symbol, og man indgik derefter et diskret forlig.

I Handelsbankens annoncer ¹⁵³) læses bl.a.: »Elefanten er et dyr med ganske særlige egenskaber... Den er stærk, stabil og solid... Vi vil gerne ligne elefanten«.

På et andet plan mødes en lignende indstilling hos billedhuggeren *Henry Moore*; efter studier af elefantens ¹⁵⁴) kranium var han »ikke tilbøjelig til at give de forskere ret, som hævder, at elefantens kvaliteter er så fremragende, at menneskehedens udvikling ligeså godt kunne være udgået fra elefanten«.

Også vor tids europæer tilskriver altså elefanten egenskaber, som mennesket finder ønskværdige hos sig selv – og det moderne symbol fremhæver de samme træk hos dyret, som man i middelalderen fæstnede sig ved!

Dybere aspekter

Elefantens symbolik rummer dog også nuancer, som først i vor tid er trådt tydeligt frem: de ubevidste seksuelle associationer, som dyret fremkalder. Denne dimension har selvfølgelig eksisteret altid; enkelte ældre forfattere opfatter da også elefanten negativt ¹⁵⁵), og i en tysk procession 1582 påvirkede tykhuden udformningen af det store dyr i Åbenbaringen ¹⁵⁶). Dette hører dog til sjældenhederne. Normalt har kirken i den grad undertrykt elefantens seksuelle symbolik, at fx. Højsangens nævnelse af elfenben ikke opfattes kærlighedslyrisk; når derimod en fortegnelse over giftfærdige kvinder i 1700-tallets København kaldes »Det elphenbeenske Societet« er associationen mere gennemskuelig ¹⁵⁷).

Med sin snabel og stødtænder er elefanten et udpræget fallisk symbol, og da især i kombination med obelisk eller tårn. Fra en freudiansk synsvinkel er sammenstillingen af jomfruen og elefanten derfor nemt forklarlig, mens den som religiøst sindbillede virker ret søgt.

Baroktidens religiøse lærde så i *Bemini*s berømte obeliskbærende elefant i Rom fra 1667 et monument over menneskets stræben mod det guddommelige, men som det hedder hos Heckscher: »To set up an obelisk in one's own honor seems terribly clear to the modern Freudian mind, although the motivation was much more complicated and, in a sense, richer in former times« ¹⁵⁸). Disse ord turde også gælde Frederik II's gave til sin brud 1572.

23. Under *Frederik VI* omorganiseredes Dannebrogordenen 1808 og flere ordenshøjtideligheder fandt sted. Kongens elefantformede signetreb afspejler hans interesse for ordensvæsenet. Rosenborg (inv. nr. 15-134). Foto Rosenborg.

I vor tid har *Frantz von Bayros* ¹⁵⁹⁾ brugt elefantens erotiske symbolik bevidst, mens dyret i kompleks ubevidst sammenhæng forekommer i den fantastiske litteratur allerede 1885 ¹⁶⁰⁾. Fra Norden kan nævnes *Ossian Engströms* fascinerende noveller om mammuten ¹⁶¹⁾, der bekræfter den jungianske opfattelse af denne elefantart som et billede på det kollektive ubevidstes kræfter ¹⁶²⁾.

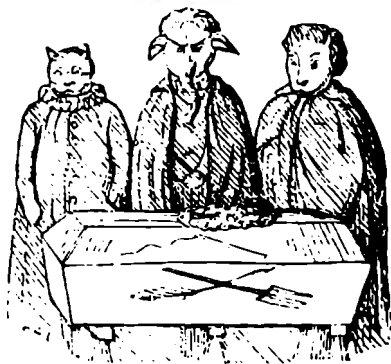
Det kan derfor ikke undre, at surrealisterne har taget dyret til sig. En seksuel elefantomani ses således hos *Max Walther Swanberg* ¹⁶³⁾, og direkte interesse i vor sammenhæng har dyrets anvendelse hos *Salvador Dali*. Allerede i »Svaner, der genspejler Elefanter« fra 1937 repræsenterer elefanterne sindets natside; dette er endnu mere prægnant i »Sct. Antonius' fristelse« fra 1946, hvor helgenen med korset afviser en procession af grotesk forvredne elefanter ¹⁶⁴⁾. Ligesom Bernini – og meget af den danske elefant-tradition – bygger Dali på renæssancens emblematik; hans elefanter bærer da også

obelisk og kasteller, men bygningerne huser yppige kvinder og er bristefærdige af forfald – de ophøjede symboler revner under presset fra de fortrængte drifter!

Konklusion

Med denne langt fra fuldstændige oversigt skulle det danske elefant-symbols udvikling, facetter og psykologiske forankring være nogenlunde belyst, skønt tidspunktet for dets første optræden ikke lader sig fastslå. Som en forsigtig konklusion kan anføres, at det nationale aspekt, som 1600-tallets lærde så ivrigt stræbte at underbygge, stadig eksisterer som en teoretisk mulighed på linie med inspiration fra religiøse og klassisk-heroiske kilder.

»Gribet træet«, »Festingsfæ« og »Tøgen«
er »Tanis Hæitrist for alle Stænders«
Ligbeaguelje.

24. Elefanten som symbol på Berlingske Tidende – og dermed på enevoldsmagten, idet denne avis fra 1808 havde privilegium som Statstidende og derfor helt frem til 1903 var nøje knyttet til kongehus og regering. Karikatur fra Corsaren 20/1-1843 (Efter: *P. Jensen*: Presse, Penge og Politik; 1970; 97).

Noter og henvisninger

- 1) Tal i klammer() henviser til tillægget side 183 f. 2) Hist. Tidsskr. 5, II; 1880-81; s. 278-79. 3) Des Ritters Konrad Grünenberg Wappenbuch; Görlitz 1875-83. 4) *Christiern Pedersens Danske Skr.* V; 1856; s. 508-17. 5) Dsk. Mag. 7, VI; 1954-57; s. 139, 142. 6) *C. Butkens: Annales généalogiques de la maison de Lynden*; Anvers 1626; s. 183, 185, 188. 7) Ms. Thott 548, 4to, fol. 3 r. 8) *V. Mericka: Orders and Decorations*; London 1967; s. 102. 9) *W. Heckscher: Bernini's Elephant and Obelisk*; Art Bull. XXIX; 1947; s. 162, 163, 164, 168 og note 64. 10) Reliefferne over Korstolene i Roskilde Domkirke; 1880; s. 21. 11) *N. M. Saxtorph: Jeg ser på kalkmalerier*; 1967; s. 193. 12) Bogvennen Ny Rk. IV; 1949; s. 133-4. 13) Heckscher s. 170, fig. 30. 14) *J. J. Luckius: Sylloge numismatum elegantiorum*; Strassb. 1620; s. 190-91. 15) *W. Engelmann: Bibliotheca Historico-Naturalis*; Lpz. 1846 og *J. V. Carus & W. Engelmann: Bibliotheca Zoologica*; Lpz. 1861. 16) Johan Ekeblads brev...; udg. *St. Allén*; Göteborg 1965; s. 26. 17) Antiquarisk Tidsskr. 1852-53 s. 255. 18) Reise-Buch auff Jerusalem...; Kbh. 1669; s. 80-81. Cf. også: Dsk. Mag. 1; 1745; s. 107. 19) *Ethices Christianæ* 2 del vers 123-25. 20) De Elephantis in nummis; Haag; sp. 242. 21) De Elephantis Turritis... præside *Petro Ekerman*; Upsala. 22) Fuldstændig Beskrivelse om Elephanten og Kamelen s. 1. 23) *C. Quensel: Utkast til Elefantens Naturalhistoria*; Sth. 1804; s. 1. 24) *K. Møller Madsen: Markedsgøgl og circusløjer*; 1970; s. 65, 69. 25) *Burke's General Armory of England*; 1884; s. 755; *Rietstap: Armorial Général* II, 836; Siebmacher Bd. III, 1. Abth.; 1859; s. 42; *O. Neubecker: Heraldik*; Kbh. 1979; s. 120. 26) *W. Molsdorf: Führer durch den symbolischen u. typologischen Bilderkreis d. christlichen Kunst d. Mittelalters*; Lpz. 1920; nr. 377, 404. 27) Heckscher s. 161. 28) *G. C. Druce: The Elephant in Medieval Legend and Art*; Archaeol. Journ. LXXVI; 1919; s. 1-73. 29) Heckscher s. 167 og note 55. 30) Heckscher fig. 23. 31) *La Vierge notre Médiatrice*; Grenoble 1938; s. 75-81. 32) Korsvåbenets religiøse symbolik brugtes på denne tid i »l'Apocalypse des ducs de Savoie« fol. 23, hvor en hær i Savoyens farver standser djævelens hær og den syvhovede drage (Arch. Hérald. Suiss. LXXXIX; 1979; s. 3). 33) Paludan-Müller s. 266-67, 279. 34) Salme- og Bønebog; Skt. Ansvars Forl. 1961; s. 709. 35) ÅNO 1926 s. 77 ff. 36) *P. Picinelli: Mundus Symbolicus*; Kölln 1680-81; lib. V nr. 263, 277, 282, 294, 300, 301. 37) *Selvas Danicas*; Kbh. 1655; s. 68-69. 38) *H. H. Scullard: The Elephant in the Greek and Roman World*; London 1974. 39) *Fra Nat. mus. Arbejdsmark* 1955 s. 119 ff. 40) *A. Heiss: Les Médailleurs de la Renaissance*, L-B. Alberti, Matteo de Pasti; Paris 1883; s. 31 ff. 41) *Histo. Tidsskr.* 7, III, 455 ff. 42) *Archivio di Stato di Mantova, archivio Gonzaga*. 43) *G. Norregård: Nykøbing på Falster gennem tiderne*; 1977; s. 117, 127, 134, 211-14. 44) Brev til og fra Ole Worm; 1965-68; I s. 232-33. 45) *Institutions, Laws and Ceremonies of the most noble Order of the Garter* s. 120-21. 46) *E. Seaton: Literary Relations of England and Scandinavia in the 17th Century*; Oxford 1935; s. 112-13. 47) Cf.: (36) s. 10: »Ita in sacrum ordinem convertit Sixtus, qui militaris antea fuerat«. 48) *C. Bernd: Das Wappenwesen d. Griechen u. Römer*; Bonn 1841; s. 127-28. 49) *Historia rerum Norvegicarum*; Kbh. 1711; III, 65, 50) Kort Begreb af alle Videnskaber s. 172. 51) *P. Johansen: Nordisk Oldtid og dansk Kunst*; 1907; s. 28-30, 33. 52) *Saksens Danesaga*, overs. af *J. Olrik*; 1908; I, 197-99. 53) *En Oldgranskers Erindringer*; 1934; s. 281. 54) *Didriks Saga af Bern*, udg. ved *H. Bertelsen*; 1905-11; I s. 338, II s. 3. 55) *Saga Bibliothek* II, 219. 56) Elefant-våbener synes også omtalt andetsteds i middelalderens romanlitteratur - *M. V. de la Colombiere* nævner således: *Fortuné de l'Isle*, cheualier de la Table ronde (La Science héroïque, 1644, s. 222, 291). 57) *G. Storm: Sagnkredsene om Karl d. Store og Didrik af Bern hos de nordiske Folk*; Krist. 1874; s. 141. 58) *V. Söderberg: Nicolaus Ragvaldi och Baselkonciliet (Bidr... tillägn. C. G. Malmström* 1902). 59) *J. Nordström: De yverbørnes ö*; 1934; s. 62. 60) *Sagan om Didrik af Bern*, efter svenska Handskrifter utg. af *G. O. Hyltén-Cavallius*; Sth. 1850-54; kap. 301 - smlg. Bertelsens udg. kap. 323. 61) Smlg. Bertelsens kap. 392 og 395 med Hyltén-Cavallius kap. 297 og 301. 62) *G. Löw: Sveriges forntid i svensk historieskrivning* I, 1908, s. 25 note 3. 63) *A. Tuulse et alii: Gotlands Didrek*; 1978; s.

10. 64) Hyltén-Cavallius s. 131, 142. 65) HT nr. 1, 1960, s. 4. 66) Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans; 1907; s. 44 note 2. 67) *G. Storm*: Et brev til pave Nicolaus V om Norges beliggenhed og andre; Det norske geografiske selskabs aarbog X. 68) *E. C. Werlauff*: Tre Afhandlinger til Kong Christian I's Historie; 1830; s. 128 ff. 69) *Christiern Pedersens Danske Skrifter* V, 517. 70) *A. Svarre*: Christiern II i Samtidens Billedkunst; 1953. 71) Danorum regum heroumqve historiz... 72) Arch. Hérald. Suisses LXXXV s. 21. 73) Danske Skr. V, 349. 74) Mandevilles Rejse, i gammeldansk oversættelse; 1882; s. 101. 75) *Hypnerotomachia Poliphili*; Venezia; bl. a. fol. b VII v, der inspirerede Bernini. 76) *Emblematum libellus*; Augsburg; (s. 41 og 85 i Paris-udgaven 1535). 77) *L.-C. Silvestre*: Marques typographiques; Paris 1853-67; nr. 42, 43, 85, 842, 943, 980, 1146, 1167. 78) Heckscher s. 168, 170 og note 66 og fig. 29. 79) prince d'Esling & E. Münz: Petrarque, ses études d'art, son influence sur les artistes; Paris 1902; s. 135, 195, 217, 220, 240, 251, 259 og plancher ved s. 154, 172, 206, 212, 216. 80) Thurnierbuch von Anfang, Ursachen.. d. Thurniere im heyl. Röm. Reich; Frankf. a. M. 1566; s. VII (skulle oprindeligt tjene som Livius-illustration, cf.: *O. Becker*: Jobst Amman; Lpz. 1854; s. 48, 58). 81) Rosenborg inv. nr. 1-39. 82) *G. Galster*: Danske og Norske medaljer og jetons ca 1533 - ca 1788; 1936; nr. 25; 83) Nye Dsk. Mag. IV, 260. 84) Luckius s. 208. 85) Numism. Foren. Medlemsblad VI; 1923; s. 235. 86) Tidsskr. f. Kunstindustri 2. Rk. II; 1896; s. 69. 87) *M. Mackeprang & S. F. Christensen*: Kronborgtæperne; 1950. 88) Kunstmus. Årsskr. XXXIII-IV s. 105 ff. 89) Stormægtigste... Fr. II Brørlups Historia; 1574. 90) Cf. Bøgvengen 1921 s. 34 ff. og NTBB IX, 1922. 91) Etliche Psalmen und Sprüche... durch Friedrich II gesammelt s. 62-63, 233-34, 278-79; udg. af *Christoffer Knoff*. 92) *O. E. Thuner*: Dansk Salme-Leksikon; 1930; s. 389-90. 93) *H. H. Schou*: Beskrivelse af Danske og Norske Mønter 1448-1814; s. 82. 94) *Strunk*: Beskr. Cat. o. Portraiter af det danske Kongehus; 1881; nr. 163; 95) *Emblemata*; Antwerpen 1564; s. 184. 96) Festskr. t. Johs. C. H. R. Steenstrup; 1915; s. 189 ff. 97) *Civitates Orbis Terrarum*; Kölln 1588; IV: 25. 98) *Epigrammata de rebus gestis... Frederici secundi*; Frankf. a. M. 99) *Genealogia Ranzoviana*; Helmstedt. 100) Dsk. Mag. I; 1745; s. 354-5. 101) Dsk. Mag. V; 1751; s. 185 - Smlg. hermed en vinkøler af bjergkrystal med elefanten på låget af *F. Gondelach* ca. 1714 (Rosenborg inv. 9-101) og en lågpokal m. elefantordenen indgraveret fra ca. 1730 (Bruun-Rasmussens Aukt. nr. 423; 28/4-81; nr. 307. 102) *O. Andrup*: Kat. o. Udv. af Frederiksborgmuseets Erhvervelser 1913-25, nr. 57. 103) *J. Holst*: Triumphus nuptialis Danicus; 1635; fol. Eij v.-Eij r. og *Ch. Ogier*: Det store Bilager; 1914; s. 158. 104) Cf. Dsk. Saml. I; 1780; l s. 204. 105) Originalms. (i RA) fra 1665 udgaves 1709 af *Fr. Rostgaard*. 106) *Tibi serviat ultima Thule...* Chr. V Salfnings korte Beskrivelse; 1671; fol. Fv. 107) Galster: 157; cf.: *P. Flensborg*: Elefanter som motiv på danske medaljer; Politiken 25/6, 2/7, 9/7, 16/7-1978. 108) Galster: 206, 208, 209. 109) Galster: 242; Plinius-citatet efter Scullard s. 209. 110) Danm. Kirker I, 2 s. 582 og fig. 50, 51. 111) Vaabenhist. Aarb. II; 1938 og *P. Abrahamson*: Les noces royales; 1967; s. 17-18. 112) Tilskueren 1931 s. 14-15. 113) Galster: 223 og *O. Riber Christensen m. fl.*: Barokkens Lejlighedsdigtning; 1973; s. 76. 114) *E. Sønderholm*: Dansk Barok 1630-1700; 1974; s. 85. 114a) Fabelen havde en sådan udbredelse, at *Thomas Browne* optog den i *Pseudodoxia Epidemica* ("Vulgar Errors") 1646, der 1652 oversattes til dansk; cf.: Fund og Forskn. XVIII; 1971; s. 55. 115) *Ambrosius Stubs* digte, udg. af *Erik Kroman*; 1972; I, 129. 116) materiale især i *Strunks* kat. o. kgl. portrættik og i: *J. Sthyr*: Kobberstikkeren Albert Haelwegh; 1965. 117) Livrustkammaren XII: 6; 1971; s. 161 ff. 118) *Kromans* udg. s. 155. 119) Kunstmus. Aarskr, III; 1916; s. 142 ff. 120) stn. LI-LII; 1965; s. 7 og fig. 1. 121) *Zuverlässige... Nachricht von einigen in... Itzehoe... aufgestellten Illuminationen...* 1743; s. 12. 122) *H. C. Bjerg & J. Erichsen*: Danske orlogsskibe 1690-1860. 1980. 123) PT Jubilæumshefte 1905 s. 160 ff. 124) *Seaton* s. 113. 125) Hist. Tidsskr. 5, II, s. 368. 126) *O. Arlaud*: Bevingede Ord; 1906; s. 184, 193. 127) *Anderseniana* 2. Rk. VI, 4 s. 394. 128) *S. T. Achen*: Symboler omkring 1975; s. 61 ff. 129) *Bricka* X, 592. 130) *Jo. Bülowus* numismat. 8 c, Sorø Akad. Bibliot. 131) Militært Tidsskr. 20 årg.; 1891; s.

73 ff. PT 8, II s. 1 ff. 132) *M. Botter*: La Villa Molin...; Treviso 1961; s. 15 ff. og *J. C. Wagenseil*: Der Adriatische Löw; Altdorf 1704. 133) PT 1, 37 ff. 134) Holland-Danmark II; 1945; s. 400-\$. 135) Om våbenerne se: *S. T. Achen*: Danske Adelsvåbener; 1973; passim. 136) Inv. nr. 5-243. 137) Galster: 84. 138) Århus Statsbibl. håndskriftsaml. nr. 20 (= Bibl. Wegeneriana III, 3317). 139) Galster: 305, 306, 359. 140) *C. A. Ossbahr*: Mynt och medaljer slagna för främmande makter i anled. av krig mot Sverige; 1927; nr. 164. 141) Norddeutsches Jhrb. f. Münzkunde 1979 s. 131-34. 142) Sst. s. 135-37. 143) Thott 744 fol. - cf.: Gads danske Mag. 1909 s. 168 ff. 144) Egl.: Indbygger i Hessen, men Catwijk i Holland hedder: Cattorum vicus (*B. Hederici* Les. man. Latino-Germanicum; Lpz. 1739; I, 837). 145) *E. Gigas*: Grev Bernardino de Rebolledo; 1883; s. 172, 376-77. 146) (*P. Hjort*): Oprøret i Holsten; 2. udg. 1848; s. 20 + pl.; uden tekst i Udvalgte Breve... til P. Hjort II; 1869; bagest. 147) Europäischer Wappenhimmel; Jena 1688 og Der geschmückte Sternhimmel; u. st. 1696. 147a) *J. Steenberg*: Fredensborg Slot; 1969; s. 72. 148) *P. Linde*: Hist og her i København; 1958; s. 81. 149) *P. Linde*: Nyhavn; 1963; s. 42-43. 150) *P. B. Grandjean*: Danske Haandværkerlav Segl; 1950; s. 41 ff. 151) (*A. Bruun*): Jens Vilh. Dahlerups Liv og Virksomhed; 1907; s. 66, 70 samt *Grand*: Variifrån kommer alla danska elefanter?; Dagens Nyheter 9/3-70 og *B. Zinglensen*: Københavnske monumenter; 1974; s. 138. 152) Opført på Himmelev Gymnasium. 153) Fx. Pol. 14/3-81. 154) *G. K. Sutton*: Henry Moore og Elefanten; Kunstmus. Aarsskr. LXIII; 1977; s. 64 ff. 155) *J. Kreuser*: Kristliche Symbolik; Brixen 1868; nr. 111. 156) *Fr. Sieber*: Volk u. volkstümliche Motivilik im Festwerk des Barocks; Berlin 1960; s. 130, pl. 105. 157) Hist. Medd. om København 1961 s. 95 ff. og 1970 s. 23 ff. 158) Heckscher s. 177. 159) *P. Marteau*: Om erotisk og galant Litteratur; 1948; s. 110. 160) *J. Lermina*: Histoires incroyables; Paris; s. 9 (ill. af *Amédée Denisse*). 161) Fantastiska Noveller; Sth. 1920; s. 65-87. 162) *A. Teillard*: Traumsymbolik; Zürich 1944; s. 237-38. 163) Katalog fra Malmö Konsthall 1979 s. 122, 123, 134, 144 og omslaget. 164) Louisiana Revy 14:1; 1973; Kat. nr. 20, 28 samt nr. 30 og 93.

Den vigtigste trykte litteratur om Elefantordenen, kronologisk opstillet

Statuter:

- 1: Elefant-Ridder-Ordens Statuter; u. st. o. å. (1693)
- 2: Statuta Ordinis Elephantini (ligel.; 1693)
- 3: *Jo. Phil. Beza*: Danorum Ordinis Elephantini Statuta in publicum edita; (ligel.; 1702). Cf. i øvrigt nrr.: 8, 9 (bd. 1)

Ridderfortegnelser:

- 4: Die Ritter der Königl. Dänischen Orden des Elephanten und Dannebrog; u. st. (1695)
- 5: Hof- og Statskalenderen 1734 ff.
- 6: *Chr. Wohlfrom*: Samling over Ridderne af Elephant- og Dannebrog-Orden fra 1660 til 1757; Kbh. 1757 (tysk udg. og tillæg findes)
- 7: *Ped. Bjørn*: Nye Samling over Ridderne af Elephant- og Dannebrog-Ordenen fra 1660 til 1776; Kbh. 1776 (Se i øvrigt Bibl. Dan. III; 1896; sp. 938-39)
- 8: *J. Fr. Berlien*: Der Elephanten-Orden und seine Ritter; Kph. 1846 (Bør benyttes med varsomhed - cf. nr. 11 og *Erslew* Suppl. II; 1858; s. 129)
- 9: De kongelige danske Ridderordener og Medailler 1: 1903, 2: 1929, 3-4: 1950, 5: 1954, 6: 1960, 7: 1965, 8: 1970 (heri historiske oversigter af *C. V. Nyholm*: 1, *Louis Bobé*: 3, *B. Kornerup*: 5, *Alb. Fabritius*: 6-8)

Kapitel, embedsmænd, udstillinger

- 10: *L. Bobé*: Embedsetat for de kongelige Ordeners Kapitel 1671-1928; PT 9, II, s. 68-78. (Cf. *A. Fabritius* i 1960-udg. af nr. 9)
- 11: *V. Helk*: Det historisk-genealogiske Arkiv ved Ordenskapitlet; Arkiv 1967 s. 193 ff.
- 12: *E. Verwohlt*: Kongelige danske herolder; HT nr. 25/1972 s. 201 ff.
- 13: *T. Kaarsted*: Et udvortes tegn på erkendt borgerværd - Om Ordenskapitlets ridderbiografier; PT (99. årg.) jubilæumshft. 1979 s. 119-29
- 14: Elefantordenen gennem 500 år; særudstilling i Rosenborgs riddersal påsken 1964 (P).
- 15: Kongelige Ordener; udstilling arr. ved *Nils G. Bartholdy*; Det Nationalhist. Mus. på Fredriksborg 22/8-26/10 1980
Cf. i øvrigt de forsk. udgaver af nr. 9

Hyldestigte til ordenen og dens riddere

16: *M. Ulich*: Des... Dennemärckschen Ritter Ordens des güldenen Elephantens denckwürdiger Ursprung aus beglaubten Grund und Nachricht aufgesetzt; Kph. 1651

17: *J. C. Baum*: Adelinne, das ist: unsterbliches Helden-Lob dem... Dänischen Ritter-Orden...; Kph. 1660

18: *J. Lubbert*: Glückw. Predigt... *Dell. Rantzow* da... zu Koldingen Ao 1616 d. 2. Dec. selb XII mit dem Ritterstande verzieret worden; 1617

19: *P. Woldenberg*: In novum honoris equestris splendorem... *Dell. Rantzovium*...; Jena 1617

20: *P. Woldenberg*: Novo præmij militaris decori... *Breidonem Rantzovium*...; Jena 1617

21: *P. Woldenberg*: Novo honori equestri... *Gerh. Rantzovium*; Jena 1617

Nrr. 18-21 vedrører »Den væbnede Arm«

22: *P. L. Lund*: Erlige, Velbyrdige Mænd *Jørg. Wrne* (og 10 andre), som d. 2 Julij... blefue slagne til Riddere; Kbh. 1633

23: *H. F. Ziegler*: Als... *Fried. Reventlow*... mit dem Elephant-Orden... beschencket wurde; Hamburg u. å. (1727)

24: *J. T. Westerholt*: Deres Excellence... *Christian Græve af Rantzau*...; Rostock 1716 1731

25: *C. F. Wadskjær*: Ad Paulum de Löwenörn...; Kbh. 30 nov. 1739

26: *Andr. Hoter*: Do. *Ioach. Brocktorffto* Ordinis Elephantini insignia... collata...; Hamb. 1751

27: *E. C. v. Warner*: Als *Joh. Hartv. Ernst von Bernstorff* mit dem Ritter-Orden des Elephanten begnädigt ward; Glückstadt 1752

28: *Jac. Muus*: Da *Fr. Carl von Gram*... blev 1760 optagen i den herlige Ridderorden af Elephanten; Kbh. 1760

Elefantordenens specialhistorie

29: *Franc. Mennenius*: Deliciae equestrium...; Antwerpen 1613; s. 149 ff.

30: *André Favin*: Le Theatre d'Honneur...; Paris 1620; (II) s. 1357-1364

31: *Bern. Giustiniani*: Historie chronologiche della vera origine di tutti gl'Ordine Equestri; Venezia 1672; s. 356-359

32: *Leonh. Ludv. Voigt*: Der Kön. Elephan-

ten-Orden... deutlich beschrieben; Bayreuth (1673); Latin: Regius Ordo Elephantinus; sst. 1673

33: *Thom. Bartholin*: De Equestris Ordinis Danebrogici... origine; Kbh. 1676; s. 33 ff. (Dansk: Om Danebrogordenens Oprindelse... ved *G. L. Baden*; Odense 1814)

34: *Joh. E. Otto*: Ictopoymena de Ordine Elephantino... præside *Val. Ern. Loeschero*...; Wittenberg 1697

35: *Jan. Bircherod*: Breviarium Equestre... ex... manuscripto *Iuari Hertzholmii*...; Kbh. 1704

36: *J. L. Goebel*: De Ordine Equestri Elephantino Diss... *F. H. Jacobs* præside; Jena 1705

37: *G. C. P. v. Hartenfels*: Elephantographia curiosa; Erfurt 1715 og 1723; s. 258-265

38: *Marcus Giæ*: Beretning om den... Danske Ridder-Orden kaldet af Elephanten... Tale holden... 1694; Kbh. 1721; 2. udg. ved *Thom. Balle*: Den ypperlige og uhergamle Elephant Ordens første Oprindelse; Kbh. 1760

39: (Ove Billes brev) Dänische Bibliothek II; 1738; s. 107

40: *Ped. Jespersen*: Et dobbelt Clenodie... der den ypperlige... Elephant Ordens Inauguration blev holden... 1694; Kbh. 1774

41: *T. Klevenfeldt*: Om Elephant-Ordenens Ælde; Saml. t. den danske Hist. I; 1779; s. 48-69

42: Udtog af... *Etatsraad Langebeks* Saml. om De Danske Ridderordener...; sst. I, 3, s. 90-105

43: *Fr. Münster*: Undersøgelse om De Danske Ridderordeners Oprindelse; Kbh. 1822 (også fransk)

44: *G. L. Baden*: Recension af Biskop F. Münsters Undersøgelse...; Kbh. 1822

45: *C. Molbech*: Den danske Elefantorden, givet... til Francois de Bordeaux; Nye D. Mag. V; 1827

46: *E. C. Werlauff*: Monument over Kong Hans... i Odense; Kbh. 1827; s. 12-18

47: *K. B. J. Clement*: Ueber die dänischen Reichs-Symbole: Elephant und Dannebrog; Kbh. 1840

48: *E. C. Werlauff*: De hellige tre Kongers Kapel... i Roeskilde Domkirke; Kbh. 1849; s. 22-36

49: *E. C. Werlauff*: om Stiftelsen af en Ridder-Orden for Norge samt Oplysninger til Elephant-Ordenens Historie; Christiania 1859

- 50: C. A(nderesen): Elefantordenen; Ill. Tidende 1862-63 s. 353-54
- 51: C. Andersen: Rosenborg; mindeblade fra de danske Kongers Kronologiske Samling; Kbh. 1867
- 52: H. G. Thierl: Zur Symbolik der Abzeichen alter Ritterorden; Jahrb. d. K. K. Gesellschaft »Adler« N. F. 13 Band; Wien 1903; s. 83-103
- 53: P. B. G(randjean): Elefantordenen; Salmomensens Konvers. leks.; 2. Udg. VI; 1917; s. 862-65
- 54: A. Berghman: Nordiska Riddareordnar och Dekorationer; Sth. 1949
- 55: J. Bernström: Elefant; Kulturhist. Leks. f. nord. middelalder IV; 1958; sp. 589-93
- 56: J. O. Arhning: De Hellige Tre Kongers Kapel ved Roskilde Domkirke; Kbh. 1965; s. 204-222
- 57: P. O. Hieronymussen: Europæiske Ordner i Farver; Kbh. 1966; s. 123-24
- 58: E. Verwohlt: Verdslige Ordner; Kulturhist. leks. f. nord. middelalder XII; 1967; sp. 666-70
- 59: H. Neerbeck: Erik af Pommerns danske ridderorden og dens forhold til Elefantordenen; HT nr. 26/1972 s. 264-69
- 60: T. Bergroth: Ordensdråkker for Elefant-och Dannebrog-orden; i: nr. 15 s. 21-24
- 61: G. Boesen: Et østrigsk portræt fra Christian Is tid med den ældste afbildning af Elefantordenen; i: nr. 15 s. 6-7
- 62: P. Hougaard: Elefanten som ordenstegn og symbol; i: nr. 15 s. 8-11
- 63: H. D. Schepelern: Sagntraditionernes betydning for udviklingen af de danske ridderordener; i: nr. 15 s. 12-16
- 64: P. Hougaard: The Elephant and its Role in the National Symbolism of Denmark; Genealogica & Heraldica, Report of the 14th Int. Congr. of Genealog. and Heraldic Sciences; 1981 (i trykken)
- 65: R. Signorini: Le discours latin de Philippe Nuvoloni a Chrétien I roi de Danemark... a Mantoue le 12 mai 1474; sst. (i trykken).

Ridderkapellet, højtideligheder

- 66: A. Fabritius: Nogle bemærkninger om ridderkapellet i Frederiksborg Slotskirke og om ridderbiografierne; PT 16 R, IV; 1976; s. 142
- 67: N. G. Bartholdy: Suverænitetssymbolikken

i det store kongelige danske våben og dens kulturhistoriske baggrund; HT nr. 33/1976 s. 127 f.

- 68: K. H. Lindhardt: Ridderkapellet på Frederiksborg, dets indretning og funktion; i: nr. 15
- 69: J. K. Høst: Historisk Efterretning om Kroninger og Salvinger i Danmark...; Kbh. 1815
- 70: L. Swane: Omkring Christian VIII's Salvning; Kunst. mus. Aarskr. XXX; 1943; s. 47 f.
- 71: P. Eller: Salvingerne på Frederiksborg; Hillerød 1976

Riddervåbenerne

- 72: N. G. Bartholdy: Tilblivelsen af våbenerne for ridderne af Dannebrog i det 17. og begyndelsen af det 18. århundrede; HT 27/1973.
- 73: J. Davidsen: Rigets bedste mænd - og en kvinde; Berl. Tidn. 4/8 1974
- 74: N. G. Bartholdy: Rangkroner og -hjelme under den ældre dansk-norske ænevælde; HT nr. 41 1980 s. 9-22
- 75: N. G. Bartholdy: Ordensridderheraldikken i Danmark; i: nr. 15 s. 17-20
- Cf. i øvrigt nr. 35 og S. T. Achen og O. Rostock: Dansk heraldisk bibliografi; 1971; nrr. 633, 991, 993, 994, 1145, 1174, 1176, 1177, 2000-2

Valgsprog, elefant-våbener

- 76: G. Galster: Danske Kongers Valgsprog; Numismatisk Forenings Medlemsblad VII; 1925; s. 207-8, 223-8, 231-32.
- 77: A. Karcker: Troskab er Vildtbrad. Danica; 1964; s. 37-44.
- 78: Slægtshistorie i Billeder; Berlingske T. 20/5 1956 s. 6 (Om Ahlefeldt-våbenet).
- 79: H. Krug: Hvorfra kom elefantene? HT nr. 12/1965 s. 57-61.
- 80: H. Cappelen: Kongesønner og gyldneløver; Byminner nr. 1; Oslo 1967; s. 21-23.
- 81: H. Cappelen: Erik Walkendorf og »armes d' Aggrehus«; Byminner nr. 2; 1967; s. 19-20 (Rettelse til nr. 1 s. 25-27).
- 82: H. Berner: Gyldenløvernes våbener og de deraf afledede; HT nr. 24/1971 s. 153-63. Håndskriftmateriale er foretaget i: E. Gigas: Katalog o... kgl. Biblioteks Haandskr. vedr. Norden, særlig Danmark I; 1903; s. 282-88 samt i C. Behrend: Kat. o. det Kgl. Bibl. Haandskr. vedr. dansk Personalhist.; II; 1927; s. 55-56.

Hans Schlyter 1910–1980

PÅ DEN sidste dag af året 1980 døde stadsarkitekt Hans Schlyter, en af de personer som har betydet mest for Heraldisk Tidsskrifts fremgang, niveau og karakter. Han bidrog i løbet af tyve år med opimod 40 artikler og andre indlæg til bladet, nogle lange, andre korte, men alle præget af hans viden, originalitet og heraldiske indsigt, og af hans konkrete og komprimerede udtryksform. Fra 1964 var han et aktivt og igangsættende medlem af tidsskriftets redaktionsudvalg.

Hans Schlyter var født 1910 i Helsingborg. I 1938 blev han arkitekt fra Kungl. Tekniska Högskolan i Stockholm, og i 1949 ansat ved det kommunale bygningsvæsen i Sundsvall, fra 1955 til sin pensionering i 1976 som stadsarkitekt.

Som stadsarkitekt i Sundsvall spillede Hans Schlyter bl.a. en afgørende rolle ved bevaringen og fornyelsen af byens særprægede centrum, den såkaldte »Stenstad«. Han var meget optaget af arkitekturhistorie, og før andre havde han øjnene åbne for, at der måtte sættes energisk ind, hvis værdifulde arkitektoniske miljøer skulle bevares. Det var lykkeligt for ham, at hans indsats bar frugt og blev værdsat. I 1968 blev han valgt ind i Kungl. Vitterhets Historie- och Antikvitets Akademien, og i 1977 fik han tildelt Gustaf Adolfsmedaljen for sin »betydelsesfulle och resultatrika verksamhet i byggnads- och kulturminnesfrågor«.

Et andet område hvor Hans Schlyters virksomhed var »betydningsfuld og resultatrig«, var *heraldikken*. Han var ikke blot heraldisk tænkner og heraldisk skribent, han var tillige en fremragende heraldisk skaber og kunstner, som i de 30 år han boede i Sundsvall komponerede og tegne-

de over hundrede våbener for kommuner i de norrlandske län. Det var nu én ting, kvantiteten. En anden var kvaliteten. Hans Schlyters kunstneriske evner (måske arvet fra hans moder, som var maler), hans sikre sans for det væsentlige, hans stærke krav til sig selv, hans gennemreflekterede fordybelse i enhver heraldisk (og anden) opgave han påtog sig, og – måske allervigtigst – hans evne til forenkling, til at udelade alt hvad der kunne undværes, resulterede i en serie våbener på et meget højt plan. De bedste af dem hører til den ypperste heraldik der er skabt i vor tid. En række af dem kan ses i Heraldisk Tidsskrift, i de præsentationer af nye svenske kommunevåbener, deriblandt adskillige af hans egne, som Hans Schlyter skrev gennem flere år.

Lykkeligvis fik også denne side af hans livsværk bred tilslutning. I hans embedstid blev heraldik – og god heraldik! heraldik i Hans Schlytersk udformning – en iøjnefaldende og skattet del af det kommunale liv, ikke blot i Sundsvall, men også mange andre steder i Medelpad og

de tilgrænsende landskaber. Det er næppe for meget at kalde ham Norrlands heraldiske apostel. Men hans betydning rakte længere. Han blev befrugtende for en lang række heraldikere i hele Norden, ja og udenfor. I 1968 blev han valgt til medlem af Académie Internationale d'Héraldique.

Alt hvad Hans Schlyter gjorde, gjorde han så godt han overhovedet kunne. Et ti minutters causeri i Rotary Klubben kunne kræve tre ugers forberedelse. Hans artikler i Heraldisk Tidsskrift og andetsteds, især i Sundsvalls dagspresse - om heraldik og flag, om arkitektur, om militære emner, om personer eller begivenheder som havde fanget hans interesse - kendetegnedes af viden, smag og en meget personlig opfattelse, men især var de altid sprogligt gennearbejdede til en stram, omsvøbsfri, atletisk prosa. Han holdt også af at skrive breve, i reglen

korte, men trods dette indholdsrige, altid velformulerede, somme tider underfundige, og oftest til inspiration for modtageren.

Hans Schlyter var en person af gammeltdags æresbegreber, måske kunne de udtrykkes med formlen »Gud, Konge og Fædreland«. Han skiltede ikke med dem, men han levede efter dem. Han var officer af reserven og frimurer. I sin profession, sine anskuelser og sine idealer var han ubestikkelig.

Det hører med til billedet af ham, at han var en varm ven af Danmark, og en kender af dansk arkitektur og dansk historie. Han og hans hustru Ilse rejste meget, og var ofte i Danmark.

For heraldikken i Norden er Hans Schlyters død et stort tab, og for hans venner, ikke mindst i Danmark, et savn som vil føles smerteligt, så længe de selv lever.

Sven Tito Achen

Kurt Clauding 1926–1981

DEN 11. febr. 1981 døde arkitekt Kurt Clauding pludselig 54 år gammel.

Som arkitekt var han selv lært med en forbløffende evne til hurtigt at vinde indsigt i nye forhold. Sin store omstillings-evne fik han brug for, da kriserne i arkitektfaget og virksomhedsindskrænkninger bevirkede, at han kom til at udfolde sig flere steder. I mange år var han medarbejder hos kgl. bygningsinspektør Eske Kristensen. Senere kom han til Det Berlingske Hus, hvor han ledede arkitektafdelingen. Sidst var han ansat i Borgerligt socialt Boligselskab som tilsynsførende inspektør. Hans æstetiske interesser omfattede foruden arkitektur også gamle skibe, musik og skrift, og han arbejdede selvstændigt med designopgaver. Hans varme personlighed og fine menneskelige egenskaber gjorde ham i sjælden grad afholdt og respekteret blandt kolleger og venner.

Stor sympati vandt han i Heraldisk Selskab. I 1970 indtrådte han i Københavns-afdelingens ledelse og påtog sig her en række praktiske opgaver, og fra 1976 var han styrelsesmedlem i Heraldisk Selskab, hvor han varetog kassererposten. Mange vil huske ham som Kø-

benhavns-afdelingens venlige regnskabsfører og i rollen som den gemytlige vært ved julemøderne.

Heraldikken optog ham især som kunstnerisk disciplin. Hans eget våben (Skandinavisk Vapenrulla 177/74), inspireret af yin og yang-symbolet som billede på tilværelsens positive og negative elementer, der kontrasterer og balancerer, var udtryk for hans livsholdning og ligevægten i hans temperament.

Nils G. Bartholdy

Heraldica varia

Ett aktuellt vapen

Om lady Diana Spencer, Storbritanniens blivande drottning och - när dessa rader läses - prinsessa av Wales, har skrivits mycket det senaste året. Det bör vara på sin plats att i denna tidskrift med några ord kommentera hennes släktvapen. Skölden har fått följande beskrivning: «Quarterly argent and gules, in the 2nd and 3rd quarters a fret or, over all on a bend sable three escallops of the first». Det bör anmärkas att i Fox Davies' «Armorial Families» (1971) är «the fret» fel ritad i både andra och tredje fältet av återgivet vapen.

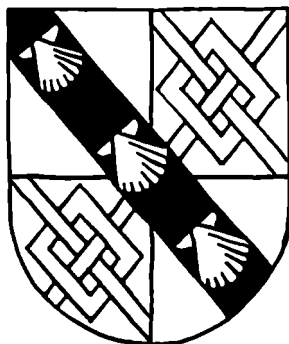
Den i engelsk heraldik kunnige skriftställaren Leif Pahlsson har i en anmälan (Genealogisk Ungdoms Tidskrift 1980:3) av min uppsats «Några vapenförvanskningar och om en släkts namn, vapen och ursprung» i denna tidskrift (Okt. 1979; bind 4, nr 40) påpekat att jag borde ha återropat Dr. J. Horace Rounds uppsats «The Rice of the Spencers» (Studies in Peerage and Family History; London 1907; nytryck 1970). Det passar bra att jag i stället nu helt kort återger innehållet i Dr. Rounds 50 sidor långa, utförligt dokumenterade uppsats.

Dr. Round berättar att vapen fastställdes 1504 för ett par medlemmar av släkten Spencer i grevskapet Warwick enligt denna beskrivning: «Az. a fess erm. between six seamews' heads erasea arg.». Han uppger vidare att detta vapen användes i vart fall så sent som 1576. Men under det följande decenniet pre-

senterades en ny släktutredning och enligt denna skulle Spencersläkten ha samband med den normandiska baronätten Despenser. Vid en vapenvisitation i grevskapet 1617-18 ansågs konstaterat att släkten var av samma stam som »y»Earles of Winchester och Gloucester», och ett år senare hade Sir John Spencer blivit »in direct male descent» av »Ivon Viscount de Constantine». Med stöd av ett sådant stamträd - »fact and fiction are cunningly intertwinced» - annekterades medeltidsättens vapen. I sin uppsats visar Dr. Round med en övertygande bevisföring att den genealogiska utredningen är en ren konstruktion och inte hållbar.

Dr. Round avslutar sin uppsats med några reflektioner angående vapnets proveniens. Enligt honom «we should start with the coat of Mandeville» (quarterly or and gules), »which Beauchamp of Bedford adopted, as a relative, with the addition of the bend». En Despenser skulle därefter som feodal besittningshavare av Beauchamp ha övertagit vapnet men ha bytt tinktur i första och fjärde fältet och ha tillagt »a fret» i de två övriga fälten. Dr. Round markerar i en not att »the fret» tillkommit »for differencing». Slutligen skulle »a Despenser cadet» ha tillagt ännu en »difference» genom att på den svarta balken placera »three escallops argent». Vad Dr. Round anför i en därefter följande mening bör citeras i sin helhet: »If this view should be accepted, the evolution of the coat in question would be one of the peculiar interest for the student of feudal arms, of heraldry as a living science».

Förhoppningsvis må det vara i överensstämmelse med Dr. Rounds intentioner att till hans teori om vapnets tillkomst lägga ytterligare ett led och då först återge den korta beskrivningen av den äldre Despenserättens sköld: «Quarterly, Arg. and Gules fretty Or, over all a bend Sable». I min här förut återropade uppsats har jag hävdats att »the fretty arms» var de Spens-ättens ursprungliga vapen. En vapen- och namnlighet tyder på samband mellan de två normandiska ätterna de Spens och Despenser. Sambandet skulle när-

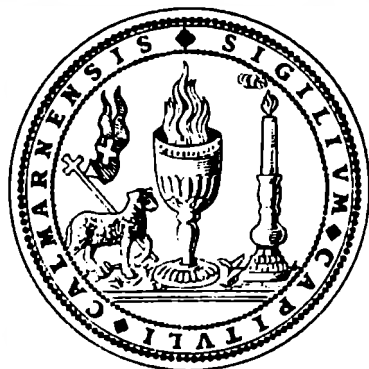
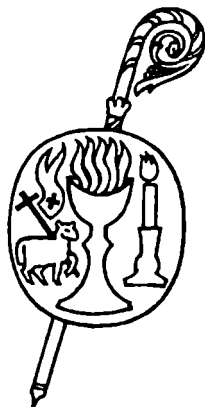
mast innebära att en släktgren de Spens skulle ha fått släktnamnet utbytt mot yrkesnamnet Despenser, som skall betraktas som en översättning av latinets »dispensator» och syftar på att några av släktens medlemmar var »dispensatores Regis». I det redovisade Despenservapnet skall alltså »the fretty arms» i andra och tredje fälten utgöra det ursprungliga släktvapnet. På sätt närmare utvecklades i min uppsats finns ett samband mellan vapen och släktnamn. »The fretty arms» utgör ett nätvapen och ordet »spen» (pluralis »spens») i det provençalska språket betyder nätmaska. Gemensam stamfar för släktgrenarna kan antagas vara Robert de Spens, »High Steward» under Vilhelm Erövraren.

Den blivande drottningens släktvapen bör med fördel kunna användas som exempel, om man skall förklara innebörden av den i Tyskland präglade satsen: »Heraldik ist Bild gewordene Geschichte».

Erik Spens

Kalmar stift

var en självständig del av Linköpings stift 1555-85, blev superintendentur 1603 och omsider biskopsdöme 1678, för att bestå som sådant fram till uppgåendet i Växjö stift år 1915. Man har kallat Kalmar »stiftet som icke vill dö». Som något av ett tecken på detta har nyligen Bror Olssons *Kalmar stifts herdaminne* del 5 utgivits av Oloph Bexell (Växjö stifts-

historiska sällskaps skrifter 2, Dillbergiska bokhandeln, Kalmar i distr., Uppsala 1980; pris Skr 98), varvid det gamla biskopssätets heraldik har aktualiserats medelst vapenvinjett på stiftskartan (fig. 1).

I den översiktliga artikeln om Svenska kyrkans heraldik i HT 35, 1977 omnämndes Kalmar stift helt kortfattat på sid 235. Endast det 1793 tillkomna kapitelssigillet uppmärksammades där. I en recension i Svensk Pastortidskrift påpekade pastor Bexell förekomsten av ett äldre sigill i flera graveringar för Kalmars domkapitel. Det på herdaminnets omslag återgivna sigillet var i bruk 1682-1793 (fig. 2).

1600-talssigillet bilder har nu i lätt stiliserad form upptagits som sköldemärken. Som timbrering utnyttjas det gamla stiftets ännu bevarade biskopstav. Statsheraldikern, som kontaktats i ärendet, hade i princip intet att erinra mot att ett äldre vapen s.a.s. rekonstruerades, när som i detta fall ett uttryck för en levande särtradition anses vara påkallat. Till innehållet har dock sigillbilderna måst lämnas oförändrade, medan som tinkturer föreslagits rött fält (som i Växjö - och Linköpings - stiftsvapen) med kalken, Gudslammet, standaret - belagt med rött grekiskt kors - och ljusstaken av silver samt korsstaven och eldslågorna av guld.

I och för sig hade väl en större heraldisk återstramning varit önskvärd (blott kalken?). Men denna får anstå till den dag det gamla stiftet, och därmed en beslutsfattande stiftsledning, återupprättats - *Deo volente*.

B. O. Kälde

Benediktsmedaljen

HT:s oktobernummer 1980 uppmärksammar de påpassligt nog sesquimillennariet för «det västerländska munkväsendets patriark». Stadsarkitekten Hans Schlyter lät sin artikel utmytna i frågan om när den upptill på sid. 101 avbildade Benedictusmedaljen kunde vara graverad.

Svaret hämtar vi ur en uppsats av Dr. phil. Gregor M. Lechner OSB, som ingår i utställningskatalogen »1500 Jahre St. Benedikt Patron Europas« (Salzburg 1980; pris ÖS 100). Däri ges en översikt av s.k. Benediktuskorsets/-välsignelsens/-penningens/-medaljens historia. Även om belägg för mirakler i samband med helgonets korsstav möter redan på 1000-talet, kom den helige Benedikt av Nursia särskilt under barocken att åtnjuta popularitet såsom skyddspatron för de döende. Gregorius den store berättar i sin Benedictusvita såväl om hur gudsmannen avväjrt den Ondes angrepp genom det heliga korsets tecken, som om hans heroiska död den 21 mars år 547. Som medaljens egentliga tillkomstår brukar 1647 anföras. Över 200 typer har registrerats, vilka kan indelas i tre eller fyra huvudfaser.

Den första perioden utmärkes av en mångfald varianter i olika lokalpräglingar. Den andra, mer stereotypa fasen föranleddes av påven Benedictus XIV:s approbation genom dekret 1741 och kom att bestå till 1870-talet (från denna härrör sig det äldre korset, avbildat som fig. 3 i HT 42). Den tredje behärskades intill våra dagar av den jubileumsmedalj, som ärkeabboten Nicolaus d'Orgemont av Monte Cassino lät prägla med Pius IX:s välsignelse inför jubelfesten 1880. Här har vi nu medaljen ifråga! Denna kunde med andra ord fira sitt hundraårsjubileum i fjor.

Hade man blott haft tillgång till en större och icke så sliten prägling, hade tidsbestämningen varit uppenbar, ty vid helgonets fötter står »EX S M CASINO MDCCCXXX«. Att stilen kunnat förleda även ett erfaret öga att gissa på 1920-tal, får urskuldas med att förmgivaren inte var en eftersläntare, utan faktiskt något av en föregångare till jugendstilen: Fr. Desiderius Lenz OSB, munk i det sydtyska Beuron. Han var grundare av den kända beuronska konstskolan, som kom att

påverka den sakrala konsten intill andra världskriget.

1400-årsminnet av den helige Benedikts död 1947 kan sägas ha inlett en fjärde fas, med modernare design av Benediktuskorset. Även om ingen i fråga om spridning kan mäta sig med Fr. Desiderius' version, bör exempelvis den franske medaljgravören Fernand Py's insats nämnas. Dennes serie med kristna namnhelgons bilder erbjuder allttjämt ett välkommet alternativ till den uppsjö av profana och astrologiska amuletter, som under senaste årtiondet översvämnat marknaden.

Jesu namn, IHS, som var den självklara utgångspunkten för Benediktusvälsignelsen, kom i 1880 års medalj att utbytas mot ordet PAX. Kanske någon ser detta som ett manko, men Frälsarens namn kan ju alltid sägas ligga implicerat i korssymbolen. S:t Benedikts kors är inget annat kors än Kristi kors! Medan PAX ET BONUM är franciskanbrödernas devis, är PAX - frid, fred rätt och slätt - benediktinmunkarnas motto. (Antikens »pax romana« blev efter kejsar Konstantin den store liktydigt med pax Christi.) Ordet möter jämte korset i vapnen för åtskilliga benediktinkloster med Monte Cassino i spetsen. I blått fält ett treberg, från vilket uppskjuter ett med PAX överlagt patriarkalkors, allt av guld (se HT 39, 1979, s. 422), denna sköld har utnyttjats för hela Ordo Sancti Benedicti, eller Benediktinkonfederationen, förbundet av de

Benediktuskors i mosaik över ingången till gästhuset i New Erlac Monastery, Arizona.

sjælvstændige kloster, som baserer på Benedikts munkregel.

Crux Sacra Sit Mihi Lux, Non Draco Sit Mihi Dux – det helige korset være mitt ljus, så att draken ej bliver min ledare.

B. O. Kælde

PS: Den 31 dec. 1980 – samma dag som Hans Schlyter avled – proklamerade påven Johannes Paulus II slavernas apostlar Cyrillus och Methodius till den helige Benedikts »medpatroner» såsom Europas skyddshelgon.

Våbenskjolde på prædikestole

Storværket Danmarks Kirker udkommer nu i hefter, hver med sit farverige omslag, der viser et stykke inventar eller lignende. Det sidste hefte fra Århus amt fortæller bl.a. om Søften kirke, og omslaget er et pragtfuldt farvefoto af kirkens prædikestol, hvis felter viser Kristi våben, flankeret af Frederik II's og hans dronning, Sofie af Mecklenborgs våbenskjolde, hvormed prædikestolen er dateret til

tiden mellem kongens bryllup i 1572 og hans død i 1588.

Kristi våben viser et lam med et kors, hvortil der med en ring, som måske skal være en tornekrone, er fæstnet et korsflag. Udenom er anbragt Kristi hænder og fødder, gennemstunget af nagler.

Mange steder finder man Kristi lidelsesredskaber afbildet; men det er ret sjældent, at de er anbragt i et våbenskjold. Da man afdækkede et sådant i en skjoldefrise på Kronborg, tog M. Mackeprang emnet op og skrev i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie (1951 s. 178 ff.) en afhandling, som der henvises til i en note. Efter denne afhandling kendes billedskårne Kristi våben kun på en kirkestol fra Kiel og et alterbordspanel fra kirken i ØsterBjerregrav, begge med alle de kendte lidelsesredskaber i våbenskjoldet eller omkring hjelmene. Det foreliggende våben afviger stærkt herfra ved kun at vise korset, naglerne og måske tornekronen; men det er da så absolut et Kristi våben, som er enestående i sin udformning og i Danmark det eneste kendte eksempel fra ungrenæssancen.

Prædikestolens kongevåben har et hovedskjold med våbenmærker for Danmark, Norge, Unionen og Goterne, en skjoldfod med

De våbenprydede felter på Søften kirkes prædikestol.

Vendernes lindorm og et firdelt midterskjold med Slesvig, Holsten, Stormarn og Oldenburgs våben. I en note til teksten nævnes det, at rigsvåbenet, dog efter andet forlæg, findes på andre prædikestole fra denne tid, og der henvises dels til Peter Bondesens artikel i H.T. 1977, 4:36. s. 279 ff., hvor prædikestolen i Sct. Olai kirke i Helsingør omtales, dels til nogle steder i Danmarks Kirker, hvor fire våbenskjolde på prædikestole er nævnt og tre afbildet.

Medens våbenskjoldet i Sct. Olai kirke er usædvanligt, fordi det medtager Gotlands Agnus Dei og Islands stokfisk og anbringer Ditmarskens rytter i hjertebladet, har de fire andre våbenskjolde den sammenstilling, som blev almindelig anvendt i 1500-tallets sidste halvdel – det, som Grandjean kalder Frederik II's ideelle våben: et hovedskjold med landsvåbnerne som på prædikestolen her, et midterskjold med hertugvåbnerne og et hjerteblad med Oldenburg og Delmenhorsts våbenmærker.

Rigsvåbenet på prædikestolen her har en sammenstilling, som var almindelig under Christian III; men fra Frederik II's tid har den hidtil kun været kendt fra et segl fra kongens første regeringsår, 1559 (Grandjean, *Det danske Rigsvåben*, s. 197). Samme år overgav Ditmarsken sig, og på alle de ovenfor nævnte fem våbenskjolde har dens rytter fundet plads enten i hjertebladet eller i midterskjoldet, og det er højst ejendommeligt, at man her i Søften i 1570'erne eller -80'erne har anvendt en våbensammenstilling fra kongens allerførste år. Måske er værket udført af en lokal billedskærer, som uden at vide bedre har anvendt et forældet forlæg.

Dronning Sofies våben viser Mecklenborgs tyrehoved, Rostocks grif, Stargards arm, pány et tyrehoved, her for Wenden og i hjertebladet Schwerins skjold. Figureerne og sammenstillingen er korrekt; men tyrehovederne er i guld, de skulle selvfølgelig have været sorte, og de fleste af de andre tinkturer er også forkerte. Også i kongevåbenet er der fejl i tinkturerne; men da de måske stammer fra en senere opmaling, er der ingen grund til at komme nærmere ind på det.

Omslaget er en øjenlyst, og Danmarks Kirker har med sans for, hvad der er sjældent, brugt det til at vise os et Kristi våben af en

hidtil ukendt type og et hidtil ubeskrevet kongevåben. Det er også interessant at sammenligne de i noten omtalte våbenskjolde på andre prædikestole og konstatere, at disse våbener med ens sammenstilling har vidt forskellige skjoldformer.

A. Chr.

Lauritz de Thurahs adelige våben

På 275-års dagen for Lauritz de Thurahs fødsel den 4. marts 1706, afsløredes en mindetavle i Trinitatis kirke, hvor den store arkitekt og hosbygmester hos to konger havde hvilet i en anonym grav under kirkegulvet i henved 222 år. Initiativet hertil var taget af Selskabet for Arkitekturhistorie og tavlen var bekostet af Fonden til Fædrelandets Vel.

Den smukke mindetavle, som er udført af kgl. våbenmaler Aage Wulff, er prydet med Thurahs adelige våben (fig. 1). Han blev adlet af Chr. VI ved patent af 14. oktober 1740 tillige med sin broder, kommandørkaptajn Diderich de Thurah; patentet og det deri foreskrevne våben var således fælles for de to brødre. Våbenet viser et firdelt skjold med et todelt hjerteskjold. I hovedskjoldets første og fjerde felt ses i blå et guld røgelseskar med opstigende røg på fem steder, i andet og tredje felt i sølv tre morianhoveder med hvide pandebånd og perler i ørerne. Hjerteskjoldet er delt af blå og rød, i dexter felt ses et skib på bedding i guld og i sinister felt en korinthisk søjle af guld. Hjelmens er prydet med to røde, to hvide og en blå strudsfejer.

Figureerne i hjerteskjoldet symboliserer Diderich de Thurahs gerning som chef for Holmens bygningsvæsen og søjlen selvsagt Lauritz de Thurahs metier som arkitekt. Røgelseskarret i hovedskjoldet er Thura'ernes våben (fig. 2), altså brødrenes fædrene våben, medens de tre morianhoveder er slægten de Withs våben, som var deres mødrene våben (fig. 3). Det er i og for sig den omvendte verden, for normalt placeres stamvåbenerne jo i hjerteskjoldet, medens de personlige symboler placeres i hovedskjoldet.

Fig. 1. Arkitekten Lauritz de Thurahs mindetavle i Trinitatis kirke. Hjelmen er courtoisie-vendt mod alteret. Jørgen Waiz fot.

Fig. 2. Lauritz de Thurahs segl fra før nobiliteringen 1740. Rigsarkivet.

Slægtsnavnet var oprindelig Thura, men i adelspatentet føjes der et «h» til dette, derimod er det adelige «de» ikke nævnt i diplomtet. Det tillagde Thurah sig, da han i september 1740 indsendte sit forslag til våbenets udformning. Det blev dog accepteret på højeste sted, idet alle senere officielle skrivelser fra kancelliet er stilet til «de Thurah».

Forklaringen på røgelseskarret som symbol skal være, at navnet Thura er afledet af flertalsformen af det latinske «tus», som betyder røgelse. Ganske vist har Christopher Giessing (i Danske, norske og islandske Jubellærere, bind I, 1779) en anden udlægning af navnet, som går ud på, at Thurahs fars morfar, præsten Laurids Petersen, som antog navnet, og som var en kyndig orientalist, alledede det af

Fig. 3. Birkedommer J. J. Withs segl. Rigsarkivet.

det aramæiske ord «tura», som siges at betyde det samme som «petra» på latin, d.v.s. klippe. Den første udlægning er dog nok den mest sandsynlige, og det er da også denne, som har bestemt våbenets figur.

Men hvor kommer de tre morianhoveder i With'ernes våben fra? Det ved man ikke, men man ved, at slægten kom til Danmark fra Holland. Den danske stamfar, Foch Albrecht de With, var født 1588 i Øst Friesland, men han blev opdrægt i Amsterdam, hvor hans familie drev handel i stor stil. Han blev i 1607 sendt til Danmark for at varetage familiens handelsinteresser her, og han bosatte sig i Horsens, hvor han senere blev rådmand. Man kan gætte på, at det har været familiens handel med de hollandske kolonier, som har motiveret de tre negerhoveder.

Esbjørn Hiort

Johannes Paulus I och II

Till artikeln «Påvlig heraldik» i HT 39, 1979 kan fogas, att visst material om de båda senaste påvevapnens förhistoria efterhand har publicerats.

Andrea Lazzarini omnämner i sin bok »Johannes Paul I.» (Herder, Freiburg 1978) att den vittgrenade släkten Luciani skall härstamma från Venedig. Mest kände bärare av namnet var renässanskonstnären Sebastiano Luciani, som 1531 blev påvlig sigillbevarare och därför gavs tillnamnet »del Piombo». En annan Luciani skall 1836 av påven Gregorius XVI ha fått en särskild titel med tillfogande av dogeätten Rainers namn, vars sköld uppges ha varit delad av blått, vari tre stjärnor av silver, och av guld, vari ett grönt treberg uppskjutande torn. Tyvärr klarlägges ej om släktskap verkligen föreligger mellan bärarna av familjenamnet.

Som patriark av Venedig bar Albino Luciani tre sexuddiga stjärnor, medan de senare i påvevapnet kom att utföras femuddiga. Venedigs stiftsvapen uppvisar numera det gylene Markuslejonet i silver, till skillnad från stadsvapnet, som sedan gammalt har rött fält.

H. J. von Brockhusen har i artikeln »Zum Wappen des Papstes aus Polen» i DER HEROLD 8, 1979 uppmärksammat en relief

från 1453 på universitetshuset i Krakow. Den avbildar biskop Zbigniew Olesnicki (1423-55), polsk kansler och romersk kardinal, jämte hans med en kardinalshatt timbrerade släktsköld »herb Debno»: i rött fält ett kors av silver, i fjärde vinkeln åtföljt av en medelst tandskuror bildad bjälke. Även om sköldmärket i nedre sinistra hörnet egentligen är en häroldsbild (vapengruppen »herb Abdank»), liknar det bokstaven W.

Har skölden för universitetsbursans donator tjänat som förbild vid Karol Wojtylas val av sitt eget biskopsvapen? Ett nytt vapen anses åstadkommas genom att företaga minst två förändringar i ett äldre; det omkastade »W»-et blev Gudaföderskans M och tinkturerna ändrades. Det verkar bestickande. En Direkt förfrågan vid såväl statssekretariatet i Vatikanen som metropolitankurien i Krakow har däremot besvarats med ett kategoriskt förnekande av att nuvarande påvens vapen har något samband med 1400-talsskölden. Det må så vara. Men inom heraldiken och emblematten är det understundom så, att vapnen och symbolerna s.a.s. »lever sitt eget liv»; man kan varsebli aspekter, som måhända inte var avsiktliga från antagarens sida. Detsamma kunde sägas om de svenska färgerna, passande i en påves vapen, som är född på S:t Eriksdagen.

Vad tinkturerna blått och guld beträffar, så är påvevapnets formgivare, Mgr. Heim, opphovsmannen till dem. Av P. B. van Durens »Armorial Bruno B. Heim» (anmeldt side

198 f) framgår att Wojtylas biskopsvapen hade svart kors och svart M i blått fält. Däremot fann Heim inte gehör för det heraldiskt berättigade önskemålet att bokstaven skulle ersättas med en annan mariansk symbol, som stjärnan eller liljan. Johannes Paulus II ville som påve inte av blott estetiska skäl förändra de sköldmärken han under svåra omständigheter i sitt hemland burit sedan 1958 och vilke på ett för gemene man lätt förståeligt sätt gav uttryck för såväl hans religiösa känslor som hans i vidare bemärkelse politiska inställning.

På sina håll har emellertid med viss undran noterats, att korset tilläts förskjutas åt dexter för att lämna plats åt Marias initial. Det är föga förvånande, om en traditionsmedveten polack som vår nuvarande påve särskilt velat bringa Jesu moder sin hyllning; år 1656 - efter det hjältemodiga försaret av paulinklostret vid Chestochowa mot svenskar, ryssar och turkar - proklamerades hon högtidligen som »Regina Poloniae» av konung Johan II Kasimir. Men att däruti vilja utläsa ett helt teologiskt program - Maria som *mediatrix* eller rentav *conredemptrix*, »medäterlöserska» jämte Kristus - torde väl dock vara att gå för långt. Frånsett önskan att skapa mer utrymme för bokstaven i fjärde vinkeln, torde vi i förskjutningen av korset helt enkelt ha att göra med en stilmässig eftergift för det senare 1950-talets modebetingade förkärlek för asymmetri och snett avhugna vinklar.

B. O. Kälde

Heraldisk litteratur siden sidst

Burke's bind II

Burke's Royal Families of the World; Volume II; Africa & the Middle East; redigeret af Hugh Montgomery-Massingberd; Burke's Peerage Ltd., London 1980; 16 + 320 sider. Pris: £ 32.00 i shirtingsbind.

Nu foreligger andet bind af Burke's røde bøger om alverdens kongelige slægter (se anmeldelsen af bind I i HT 37 p. 344-346).

Det er ikke gået helt efter planen. Oprindeligt var det tanken, at værket blot skulle bestå af to bind, men stofmængden har overvældet redaktionen, og derfor har man besluttet at foretage endnu en geografisk opdeling, hvilket vil sige, at vi stadig har Asien og Stillehavet tilgode samt håbet om et særligt bind med paverne og Malteserordenens stormestre.

Ved første heraldiske øjekast er der ikke meget nyt i denne bog. Tegningerne er skam nydelige, minutøst korrekt udført af T. A. Keith-Hill. Men det meste kan man se lige så godt - endda i farver - i Alverdens Flag fra Politikens forlag (København 1970).

Også våbenbeskrivelserne er næsten ord til ord de samme, men det skulle de jo sådan set også gerne være. En undtagelse er dog, at den cirkelrunde figur i midten af det jordanske kongevåben hos Burke betegnes som »a target«. Det vil på dansk sige »en skydeskive«. - Skulle det mon virkelig være den officielle jordanske opfattelse af, hvad jeg altid har troet var et rundt skjold af traditionel arabisk model?

Ved nærmere eftersyn viser der sig flere forskelle. For eksempel det marokkanske kongevåben. Her ser det for mig ud som om det er Alverdens Flag, der er kommet til at spejlvende hele våbenet.

Endelig er der selvfølgelig draget omsorg for at vise det kongelige eller fyrstelige våben - og altså ikke statsvåbenet - for de lande, der i de senere år har ændret styreform fra kongerige/fyrstedømme til republik eller diktatur.

For genealogisk interesserede bydes der på meget nyt og spændende. Da mange afrikanske og mellemøstlige potentater har dyrket

familie-mønstre, der får selv avancerede og frisindede skandinaviske kollektiver til at virke victorianske, har det været nødvendigt for overskuelighedens skyld at opstille slægterne efter helt andre principper end de gængse.

Mens man i vore lande måske i visse tilfælde kan være i tvivl om hvem faderen til barnet er, så er situationen omtrent den omvendte i enkelte af bogens slægtstavler. Hvis fyrsten har anerkendt barnet som sit, så er det hans. Men moderen kendes ikke altid - hun var måske blot en navnløs slavinde?

Redaktionen må have erkendt, at interessen for at vide, at Sobhuza II's trengtyvende søn (ikke efter fødsel, men efter rang) hed Malaza, må være begrænset. Derfor bringer man udover de ret summariske stamtavler for hver slægt en historisk indledning spækket med anekdoter om de kendteste medlemmer af slægten.

Mod slutningen kommer en række tillæg. I appendix C redegøres for de fyrstehuse, der med større eller mindre sikkerhed kan føres tilbage til profeten Muhammed, og i næste tillæg mødes øst og vest, ikke mand mod mand, som i Kiplings digt, men mand med kvinde. Den kvinde man gør mest ud af er en nulevende svensk adelsdame, der blandt sine forfædre kan tælle Christian IV af Danmark og Gustaf I Vasa af Sverige. Hvem? Hvorfor? - Forklaringen står på side 29 i bogen.

Efter tillæggene kommer et navneindex, og så følger en rettelser- og tilføjelsesliste på 15 sider til første bind. Langfra alle skandinaviske æ'er, ø'er og å'er er blevet rettet, men det tilgiver en tidligere sydsjællænder gerne ved synet af tilføjelsen om at Marie-Louise Vind i 1973 blev gift med greve Christian Knuth. Deres yndige lille datter får nok vente med at blive optaget til bind III's tilføjelsesliste.

Trist er det, at man ikke har fået rettet den dumme fejl med, at elefantordenen blev oprettet af Christian VIII, men til gengæld bringer bind II mange både sprudlende og tørre oplysninger fra varme lande, hvor olien gør enkelte til millionærer, mens vand betyder livet for millioner.

Haxt.

Svenske dynastier

Adam Heymowski og Ulla Landergren: *Från Vasa till Bernadotte. Fem svenska dynastier*, 32 sider, i farver, våbentegninger udført af Jan Raneke. Udgivet af Skattkammaren i samarbete med Husgerådskammaren, Bernadottebiblioteket och Livrustkammaren, Stockholms Slott 1981.

Den lille bog er beregnet for besøgende i Skatammeret - med bl.a. de svenske kronjuveler - på Stockholms Slot, i slotskirken, Livrustkammeret m.m. Den indeholder udførlige kongerækker, stamtavler og portrætter (flere i farver) for de fem dynastier som har siddet på Sveriges trone siden 1521: Vasa indtil 1654, Pfalz 1654-1720, Hessen 1720-51 Holstein-Gottorp 1751-1818 og Bernadotte siden 1818.

Heraldikken er heldigvis ikke glemt, og hos *Adam Heymowski* og *Jan Raneke* er den i de bedste hænder. Der er store, smukke farvegengivelser af dynastiernes våbener, med god besked om, hvad de enkelte felter står for og hvor de stammer fra. Selv sådanne problemer som de tre kroners oprindelse, hvad »vasen« i Vasa-våbenet egentlig forestiller, og Bernadotte-våbenets ørn og stjernebillede, giver teksten en orientering om.

Et særligt studium kunne de svenske regenters *valgsprog* fortjene. De forekommer langt mere personlige, og mere patriotisk ansporende end f.eks. de tilsvarende danske. Hvem kan undgå at føle Gustav 6. Adolfs *Plikten framför allt* som et eksempel til efterfølgelse? Hvem kan undgå at blive grebet af Gustav 3.s devise, der består af dette ene ord: *Fäderneslandet*.

S. T.A.

Vennernes Bog

Armorial Bruno B. Heim, edited and introduced by Peter Bander van Duren, 224 sider + 6 farvebilag, Van Duren Publishers, Gerrards Cross, England 1981. Pris: £ 22 indb.

Der er ikke noget i vejen med heraldikken! Den fornyer sig hele tiden, tager nye opgaver op, finder nye virkefelter og nye virkemidler. Og på samme måde med den heraldiske litteratur: den sætter stadig nye skud.

Ærkebiskop Bruno B. Heim - kendt heraldisk forfatter (se HT nr. 40, side 475), i 1961-69 apostolisk delegat i Skandinavien og i dag Vatikanets repræsentant i London - har en »Bog for venner og fornemme gæster«, på latin *Liber amicorum et illustrorum hospitum*, hvor de personer som i officielt eller privat ærinde besøger ham, eller som han på anden måde i embeds medfør har kontakt med, bliver opfordret til at skrive deres navn.

Hvad er det for navne? Det er kronede hoveder - dronning Margrethe, kong Baudouin og dronning Fabiola af Belgien, den britiske dronningemoder, exkong Michael af Rumænien m.fl. - og andre medlemmer af Europas fyrstehuse, det er regeringschefer og andre fremtrædende politikere, det er diplomater og andre embedsmænd, det er naturligvis gejstlige dignitarer, den Katolske Kirkes såvel som fra andre kirkesamfund, det er prominente personer f.eks. inden for litteraturen og samfundslivet, det er medlemmer af den europæiske højadel, og det er personer som deler ærkebiskop Heims interesse for heraldikken. Samt de mange andre der omfattes af ordet *amicorum*.

Alt dette kan naturligvis have sin interesse, men hvad der gør den Heimske *Vennebog* specielt interessant for heraldikere, er at dens indehaver sidenhen, ved hvert enkelt navn - hvad enten det tilhører en borgermand eller en ærkehertug, redaktøren af *Heraldisk Tidsskrift* eller stormesteren for Malteserordenen - har indtegnet vedkommendes våben på den pågældende side. På den måde er der skabt en våbenbog, en *Armorial*, af særlig karakter, og det er denne som nu er udgivet, d.v.s. første del af den, omfattende ca. 150 sider illustrationer med i alt vel opimod 500 våbentegninger. En anden del er annonceret til udsendelse i 1982.

Sådan som også Hertugen af Norfolk peger på i sit forord, er det især to forhold der gør denne Heimske *Armorial* til noget særligt. For det første, at dens indhold er så afvekslende. Her er urgamle våbener side om side med helt nye, superkompliserede våbener side om side med den største enkelhed, Kirkens heraldik side om side med Napoleons. Og hvad de forskellige nationaliteter angår, har anmelderen, uden garanti for at have fået det hele med, i hvert fald noteret sig eksempler på

italiensk, engelsk, skotsk, schweizisk, polsk, hollandsk, østrigsk, tysk, irsk, dansk, rumænsk, svensk, ungarsk, canadisk, luxembourgske, fransk, spansk, belgisk og bøhmisk heraldik.

For det andet, og måske endnu mere afgørende, er den stil, eller den ånd, ærkebiskop Heim har udført sine hundreder af våbentegninger i. Den er af helt personlig art, det modsatte af højtidelig og traditionel. Den udtrykker en heraldisk veloplagthed, et heraldisk humør, ja en heraldisk løssluppenhed, der somme tider helt opløser det pågældende våben og erstatter det med, hvad man kunne kalde »variationer over et heraldisk tema«. Om dette huer alle, er nok et spørgsmål. Men i de lykkeligste tilfælde kan der udgå en heraldisk inspiration fra de Heimske respektløsheder, som virker stimulerende. Vi skal også passe på ikke at blive for højtidelige og navnlig for selvhøjtidelige, vi heraldikere.

Peter Bander van Durens introduktion indeholder interessante oplysninger om de fire seneste pavers relationer til heraldikken og deres eget pavelige våben (som i alle fire tilfælde er blevet tegnet af Bruno Heim), men er i øvrigt ikke på samme niveau som resten af bogen. I et tillæg er alle gengivne våbener blasoneret af John C. G. George, persevant med titlen »Garioch« som dog i visse tilfælde har givet op over for den kontinentale heraldik, f.eks. det rumænske kongevåben. Og hvad Danmarks våben angår, sådan som det hele to steder indgår i Dronning Margrethes sammensatte våben, insisterer han på at kalde det »Valdemar«.

S. T. A.

Östtysk kommunalheraldik

Blaschke, K., Kehr, G. und Machatscheck, H.: *Lexikon Städte und Wappen der Deutschen Demokratischen Republik* (Leipzig 1979), 526 s. och ungefär lika många vapen i färg (tecknade av Harald Stier). På pärmsens båda inneruppslag 75 teckningar till de heraldiska begrepps-förklaringarna. Pris 25:- mark.

Även på högsta ort i DDR har man numera insett heraldikens betydelse och därför släppt

ut en statlig kommunalheraldisk handbok. DDR-medborgaren läser den givetvis på samma sätt som han läser partiidningarna. Men för utlänningen blir det vissa besvär. Inledningen bör man t.ex. hoppa över. Den är skriven av en partiideolog och överflödar av osanningar och snedvridningar i känd stil. Likaså är i de olika stadshistorikerna intagna en mängd rena gangsterdåd under främst Weimartiden, som här utnämns till kommunistiska hjältedåd osv.

Men trots att den kommunistiska förljugenheten är genomgående på nämnda punkter är stadshistorikerna i övrigt utarbetade av fackmän, som strävat efter korrekthet. Boken är därför värdefull även som historisk uppslagsbok.

De heraldiska avsnitten är placerade sist. »Die Stadtwappen« (s. 511-520) har en dålig inledning vad beträffar heraldikens uppkomst och adelsheraldiken. Men sedan spottar författaren upp sig högst påtagligt. S. 514-520 utgör en bra genomgång av de östtyska städernas heraldik, dess uppkomst och utveckling tiderna igenom. Han indelar t.ex. vapnen innehållsmässigt i 6 huvudgrupper samt genomgår dessa under inskjutande av åskådliga exempel.

Intressant är att författaren på s. 519 ger de efter sammanbrottet år 1945 nyantagna vapnen en hård men rättvis kritik. Han erkänner det berättigade i att städer, som har sin industri att tacka för sin tillkomst, rimligen valt symboler som hänsyftar härpå. Men han kritiserar vissa val hårt - och med rätta. T.ex. Böhlen och Seiffhennersdorf (båda i Sachsen).

Vad man saknar i denna kritik är ett konstaterande att de *verkligt usla* vapnen endast sällan härstammar från tiden efter 1945. Ty de allra flesta efter denna tid antagna vapnen håller en acceptabel heraldisk nivå. En del - t.ex. Brotterode, Königs - Wusterhausen och Sassnitz - når mycket hög nivå. Vad man vanligen kan anmärka på hos de nyantagna vapnen är att man trängt in för många symboler i dem. Ibland saknas färgsinne helt, som t.ex. vapnet Oberweissbach, som i rött visar stadens utsiktstorn i vitt på en grön kulle varur uppväxer en gul (!) gran.

Nej! Bokens verkligt usla vapen stammar i stort sett från Weimarrepublikens dagar:

Heidenau (1931), Henningsdorf (1932), Rodewisch (1924), Velten (1920), Weisswasser (1927) och Welzow (1934).

Över huvud taget har man i DDR nästan helt låtit bli att ändra på de gamla stadsvapnen. Blott ett par städer har bytt vapen efter 1945 och några andra har ändrat litet på det gamla vapnet, oftast till det bättre. Frågan är om inte t.o.m. den kända staden Brandenburgs gamla medeltidsvapen – den sedvanliga stadsmuren – vunnit på tillsatsen av fyra fabrikkörstenar i rätt färg?

Vår norske vän Hans Cappelen kommer att gråta glädjetårar, när han får se vapnen Eisenhüttenstadt (antaget 1975) och Lauscha (1956), det förra delvis, det senare helt i renaste flatestil. Det är bara det att flatestilen

alltså icke uppfanns i Norge år 1968 utan i DDR år 1955/56 (!).

Den tilltalande boken avslutas med »*Kleine Sammlung heraldischer Begriffe*», s. 521–526, ansluten till de väl valda färgbilderna på pärmuppslagen. Där har man t.o.m. lyckats att kringgå furstevapentältet genom att ersätta kronan med en snarlik veckning av tältets toppdel.

Det är verkligen inte ofta som man för 25:-mark kan få så mycket god heraldik – och ett helt stadshistoriskt lexikon därtill. Tecknaren Harald Stier har här dokumenterat sig såsom helt i nivå med de bästa västtyska moderna heraldikerna. Boken hör otvivelaktigt hemma i varje kommunvapenintresserad heraldikers bibliotek.

Ch. v. W.

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af Societas Heraldica Scandinavica, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 100 eller hvad der svarer hertil. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bedst gennem dansk postgiro 6 11 23 74, Societas Heraldica Scandinavica. c/o stud. jur. Sunil Saigal, Kongsager 5, 2620 Albertslund, Danmark. Ved indbetaling på postkontor bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Numrene 1, 2, 3, 5, 9, 13, 16, 20, 27, 29 og 35 er udgæet. Alle øvrige numre kan stadig fås. Priserne er som følger, portofrit: Til og med nr. 30, pr. stk. Dkr. 10. - For alle 21 numre til og med nr. 30: Dkr. 200. - Fra og med nr. 31, pr. stk. Dkr. 35. - Fra og med nr. 34, pr. stk. Dkr. 40. - Fra og med nr. 38, pr. stk. Dkr. 50.

Redaktør:

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F.

Redaktionsudvalg:

Redaktør Sven Tito Achen, Trondhjems-gade 4, 2. sal, 2100 København Ø.

Forfatteren Hans Krag, Lastad, Søgne, Norge.

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, 4000 Roskilde, Danmark.

Konstnären Karl-Gustav Hedberg, Hoplaksvägen 12 B 30, Helsingfors 33, Finland.

Greve Erik Spens, Bergudsvägen 5, 182 33 Danderyd, Sverige.

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Redaktør Sven Tito Achen, Trondhjems-gade 4, 2. sal, 2100 København Ø.

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.

Dommer Anders Christensen, Nøjsomhedsvej 16, 2100 København Ø.

Major O. H. M. baron Haxthausen, »La Cerisaie«, 35, Traverse du Lavoisier de Grand-Mère, 13100 Aix-en-Provence, Frankrig.

Arkitekt m.a.a. Esbjørn Hiort, Parkvej 6, 2960 Rungsted Kyst, Danmark.

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, 4000 Roskilde, Danmark.

Br. Benedict O. Kälde O. S. B., Monastery of New Erlac, P.O. Box 534, Sonoita, Arizona 85637, U.S.A.

Greve Erik Spens, Bergudsvägen 5, 182 33 Danderyd, Sverige.

Friherre Christopher von Warnstedt, Linnégatan 28-30, 3. sal, 114 47 Stockholm.

Heraldisk Selskabs styrelse:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.

Major O. H. M. baron Haxthausen, »La Cerisaie«, 35, Traverse du Lavoisier de Grand-Mère, 13100 Aix-en-Provence, Frankrig.

Dr. phil. Herman L. Lovenskiöld, Rigsarkivet, Boks 10, Kringsjå, Oslo 8.

Universitetslektor, mag. art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, Danmark (formand).

Fil dr. Jan Ræneke, Vallgatan 3, 234 00 Lomma, Sverige.

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark, (sekretær).

Stud. jur. Sunil Saigal, Kongsager 5, 2600 Albertslund, Danmark (kasserer).

Hovrättsrådet Bo Tennberg, Skolhusgatan 38 A 12, 65120 Vasa 12, Finland.

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F.